

מאמרים לשביעי של פסח

הניסים והנפלאות שנעשו בקריעת ים סוף

חנה ידוע מה שאמרו חז"ל שבשעה שעם ישראל היו מהלכים במדבר היו מוקפים בניסים, וכך אמרו (ספרי זוטא פרק י' פסוק ל"ג, ובמכילתא מס' דויהי סי' ד') שכאשר שישראל יצאו ממצרים, הקיפם הקדוש ברוך הוא בשבעה ענני כבוד שסובבו אותם מד' רוחות. ענן אחד הגן עליהם מלמעלה מגשם ומחמה. ואחד תחתיהם להגן מקוצין וברקנין ומנחשים ועקרבים המצויים במדבר. וענן אחד היה הולך לפניהם, ומיישר את ההרים והגבעות וכו'. וכן בלילה הלך לפניהם עמוד אש להאיר להם, ולא היה שום הבדל בין יום ללילה, מחמת עמוד האש שהאיר להם. וכל הדרך היו המצרים יורים חצים ובליסטראות בבני ישראל, ולא פגע בהם דבר, כי היו העננים מקבלים אותם ומגינים על בני ישראל. וכן עוד ניסים רבים היו עמהם, ועל כן עצם זה שפרעה רדף אחריהם היה דבר ניסי ולא טבעי, כי מי כסיל הרואה עם המונהג בפועל בניסים גלויים, וירצה להלחם בהם ולנסות להרע להם. קל וחומר פרעה ועמו שכבר קיבלו מכות גדולות, ובפרט מכת בכורות, עד שפרעה עצמו קם באמצע הלילה ואמר (שמות יב, לא) קומו צאו מתוך עמי. הן מטבע הדברים כיון שכה פחדו מהבורא, שלא ירדפו יותר אחרי בני ישראל. אבל הקדוש ברוך הוא שם בלבם שיגעון שירדפו אחרי בני ישראל, כדי שיבואו לים סוף ויטבעו בים.

כיצד נקרע הים

אמרו חז"ל (ילקוט מעם לועז בשלה עמ' ש"ל ממדרש שוחר טוב סי' ח"י, ש"כ), שבשעה שנכנסו ישראל לתוך הים והגיעו המים עד נחיריהם, באותה שעה עשה הקדוש ברוך הוא נס. ובתחילה קפאו המים ונתייבשו בכוחו של הקדוש ברוך הוא, על ידי רוח חזקה ויבשה. ואחר כך נבקעו המים לשני חלקים כעץ שנבקע לשנים. וזה שאמר הכתוב (שמות יד, כא) "ויבקעו המים", שנבקעו כעץ כמו (בראשית כב, ג) ויבקע עצי עולה.

כל מימות שבעולם נחלקו ליי"ב חלקים אפי' שבכוסות ובבקבוקים

וידוע מה שאמרו חז"ל (שמות רבה כא, ו) שכל מימות שבעולם נבקעו באותו יום, וזה מה שאמר הכתוב (שמות יד, כא) "ויבקעו המים", ולא נאמר ויבקע הים, לומר לך, שכל מימות שבעולם נבקעו, כל הנהרות, הבורות, ואפילו מים שהיו בתוך כוס או בבקבוק, נבקעו ליי"ב חלקים. וכן המים שמעל לרקיע ומים שבתהום, נבקעו ליי"ב חלקים, ונכנס פחד גדול בכולם, וזה שאמר הכתוב (שמות טו, טו) אז נבהלו אלופי אדום, חיל אחז יושבי פלשת (מעם לועז שם עמ' של"א בשם המכילתא ושוחר טוב).

כל שבט עבר בשביל המיוחד לו

וכיצד נחלקו המים (שם עמ' של"ב משמות רבה ומכילתא ומפרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב), הנה המים נחלקו ליי"ב חלקים, ונעשו ליי"ב שבילים גדולים ורחבים בתוך הים, כך שלכל שבט ושבט היתה דרך מיוחדת לעבור בה. וזה שאמר הכתוב (תהלים קלו, יג) לגזור ים סוף לגזרים, הנה שלגזרים רבים נגזר. גם (שם, בשם רבנו בחיי) לא נפתח הים בבת אחת, אלא כפי מה שהיו נכנסים, כך היה נבקע ונחלק הים. וכל זה כדי שבני ישראל ישימו עיניהם ולבם לאביהם שבשמים, ויזכרו רחמיו וחסדיו.

למה הים לא נבקע ליי"ג גזרים

המהר"מ אלשיך (תהלים קלו, יג) הקשה, מה הטעם שנחלק הים ליי"ב גזרים, והיה די שיבקע לדרך אחת, ויעברו בו כל השבטים ביחד? ועוד, אם כבר נבקע ליי"ב גזרים, למה לא נבקע ליי"ג גזרים, גם עבור שבט מנשה ואפרים שנחשבים לשנים?

ותירץ, הנה ידוע (סנהדרין קג:) שמיכה היה משבט אפרים ולקח עמו פסל והיה עובר בים בין כולם, כדי שיעבדו עבודה זרה, ואם היה נחלק הים לקרע אחד, היו קטני אמנה יכולים ללכת שולל אחרי פסלו של מיכה, והיו אומרים שפסלו של מיכה קרע את הים, לכבוד עצמו ומאמיניו. ואגב כך זכו גם שאר ישראל לעבור בתוך הים. ברם עתה שנחלק הים ליי"ב שבילים, הדבר מכריח, שמי שקרע את י"א השבילים במקומות שלא היה שם פסלו של מיכה, הוא גם זה שקרע את החלק שבו היה פסל מיכה, שהיה בשבט אפרים.

ואמנם מן הראוי שחלק של שבט אפרים לא יקרע, בעבור פסלו של מיכה שהיה משבטם. אלא שבזכות שבט מנשה, קרע ה' יתברך גם את חלקו של שבט אפרים, ולכן ייחד הקדוש ברוך הוא את הקרע של מנשה ואפרים לקרע אחד, כדי שבזכות שבט מנשה, יעברו גם שבט אפרים, ולכך היו יי"ב שבילים ולא יי"ג.

קריעת ים סוף בצורת קשת

הרמב"ם בפירוש המשניות (אבות פרק ה' משנה ג') כותב, שים סוף נגזר ליי"ב גזרים בצורת קשת עגולה. והיינו שבני ישראל לא עברו את הים מעבר לעבר, לרחבו, אלא עברו בצורת קשת, כלומר שמאותו צד שנכנסו לים סוף משם יצאו. כיון שכל הכוונה בבקיעת ים סוף היתה שהמצריים ירדפו אחרי בני ישראל בתוך הים, ויטבעו בו, ועל ידי כן ניצלו ישראל, ולא כדי להעבירם לארץ ישראל. וכן כתבו התוס' (ערכין טו.) עיין שם.

עד היום ניכר המקום בו נקרע ים סוף

הגאון המקובל רבי אליעזר נחמן פואה, תלמיד הרמ"ע מפאנו זצ"ל בחידושו על הגדה של פסח (על התיבות, אילו קרע לנו את הים) מביא דבר פלא, שהמקום שנקרע ים סוף לבני ישראל, עדיין הוא ניכר עד היום.

ועמנו בישיבה ישנו אחד מהלומדים דף היומי וזוהר יומי, שבא בקביעות, והוא ירא שמים גדול, ושמו רבי אברהם שבתאי הי"ו, ובעבר היה עובד באילת ליד ים סוף, והיו הולכים הוא וחבריו בשביעי של פסח לאמר שירת הים על ים סוף. וכה סיפר, שהיו רואים י"ב קרעים בים. וחקרתי אותו, אולי הוא דמיון? ואמר, אין זה דמיון, כי כזאת ממש ראינו בעינינו, ובכל שביעי של פסח בחצות לילה, רואים ממש שקריעת ים סוף נעשית בצורת חצי עיגול. עד כאן דבריו, והוא פלאי.

נעשו המים כאוהל והאדמה פסיפס והכתלים אבני ספיר

לאחר שנבקע הים, נעשו המים כמין אהל, ובני ישראל בתוכו (ילקוט מעם לועז בשלח עמ' של"ג ממכילתא והרמב"ם הנ"ל), באופן שהמים היו מלמעלה ומלמטה, וזה מה שאמר הכתוב (שמות יד, טז) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, לא נאמר בים, אלא בתוך הים, מפני שהמים הקיפום מכל הצדדים והם בתווך.

עוד נס אירע שם שקרקעת הים נתייבשה כארץ מוצקה ויבשה. שהרי בתחילה (שם עמ' של"ד מילקוט שיר השירים ושמות רבה פכ"ד) היו הקרעים מלאים בוץ, והיו כמה רשעים מעם ישראל שהחלו להתלונן, במצרים היינו בוססים בטיט, וכאן אנו גם כן בוססים בטיט. וביקש הים להטביעם על תלונותם. ועמד משה בתפילה, וציוה הקדוש ברוך הוא ונתייבשה קרקעת הים, כאילו היתה יבשה ומוצקה מעולם. ונעשתה קרקעת הים פסיפס (ממכילתא והרמב"ם אבות פ"ה) כמו בתי מלכים המרוצפים אבני שיש. והכתלים שבין דרך לדרך היו כמו אבני ספיר,

ויהלומים זכים מאוד, וכל שבט היה הולך בדרך המיוחדת לו, והיו רואים זה את זה, כי עמוד האש היה מאיר, ואורו היה משתקף באותם כתלים, והיה דומה כאילו נמצאים בתוך חדרים מלאים אורה.

זימן להם מיני אילנות ומעיינות, ולמרות הפחד לא הפילה אשה

עוד אמרו במדרש (שם עמוד של"ה משמות רבה פרשה כא סי' י) שבשעה שבני ישראל עברו את הים עם תינוקותיהם, היו התינוקות בוכים כדרכם ברצונם לאכול, באותו זמן זימן להם הקדוש ברוך הוא כל מיני אילנות טעונים פירות בתוך הים, והיתה האם מושיטה ידה וקוטפת מהעץ תפוח או רמון ונותנת לבנה, וזה שאמר הכתוב (תהלים קו, ט) ויוליכם בתהומות כמדבר, רצונו לומר, כמו שבמדבר היה להם מן המוכן בכל יום, כך בתהומות הים לא חסר להם דבר. וכן הבהמות שהיו עמם היו אוכלות ירקות שזימן להם הקדוש ברוך הוא בתוך הים. וכמו שנאמר בפסוק (יד, כט) "והמים להם חומה" דתיבת "חמה" עולה בגימטריא כמנין "גן", מפני שנעשה להם הים "גנות" ופרדסים.

כמו כן, כידוע שמי הים מלוחים ואינם ראוים לשתייה, וכשהיו בני ישראל רוצים לשתות מים, היו נוקבים בידיהם מאותם הקירות שנצבו כמו נד, והיו יוצאים להם זרמי מים מתוקים. (מספר סדר היום).

עוד כתב הרמב"ם (אבות פ"ה) שבשעה שגמרו לשתות מאותם מים שבקיר, נשארו המים תלויים ועומדים, ולא ירדו לארץ כטבעם.

ובספר צרור המור (כאן) כתב, שדרך אשה מעוברת לחשוש מהפלה כשיש רעש חזק, או כשמפחדת פחד גדול, וביציאת מצרים היו המצרים יורים חצים ובליסטראות, והיה הים סוער וגועש, ורוח חזקה מאוד היתה מרחפת כדי להעמיד את מי הים כקיר, והיה חשש גדול שמא הנשים יפילו, אבל נעשה להם נס, ושום אשה לא הפילה פרי בטנה, וכולם יצאו לאויר העולם בלי נזק, וזה שאמר הכתוב (תהלים סח, כז) במקהלות ברכו אלהים ה' "ממקור ישראל".

הלכו על גבי קרח כדי שיהיה מישור לעם ישראל

וכתב בספר אמרי נועם (כאן) והנה ידוע שהים בתחילתו יבשה והוא הולך ומעמיק, וכדי שישאל לא יצטרכו לרדת ולעלות, וילכו במישור לכל אורך הדרך, מה עשה הקדוש ברוך הוא, כשנכנסו לים כשהמים אינם עמוקים כל כך, נבקעו המים והלכו לצדדים, וכשהתחיל הים להעמיק, קפאו המים במקומם בתוך הים, ונעשו כגושי קרח קפואים, והיו בני ישראל מהלכים עליהם, כדרך שמהלכים על גבי נהר שקפא, ונמצא שהכל נעשה למישור אחד גדול,

ולא הוצרכו לעלות או לרדת. וזה שאמר הכתוב (שמות טו, ח) קפאו תהומות בלב ים דייקא, שרק המים שבלב ים קפאו במקומם, ואילו המים שבתחילה ובסוף, נבקעו לחלוטין והלכו לצדדים.

ומזמן שנכנסו לים עד שיצאו היה משך לילה אחד, למרות שהיה מספרם גדול מאוד, והיו בתוכם זקנים וחלולים, בכל זאת עברו כולם את הים בלילה אחד. (ממדרש שוחר טוב ושמות רבה פרק כ"ב, הובא בילקוט מעם לועז, עמ' של"ו).

והפסוק אומר (שמות טו, ח) נצבו כמו נד נוזלים. היינו שמי הים נצבו כשני הרים גדולים בגובה רב, כדי שייראו למרחוק, וראו אותם כל אומות העולם מד' רוחות. ועל ידי הרוח החזקה שנשבה בים, החזיקו המים מעמד ולא נפלו למטה, ומזה נבהלו כל המלכים, ונמוגו כל יושבי כנען. (מדרש שוחר טוב סי' קי"ד וברלב"ג).

והנה ידוע, כי הנס של קריעת ים סוף היה בליל שביעי של פסח, ובאותו הלילה נשתנה סדר עמוד הענן, כי בכל הימים היה עמוד הענן הולך לפניו ובערב היה סר ממקומו, ובמקומו היה בא עמוד האש כדי להאיר להם. אך בלילה זה לא סר עמוד הענן לגמרי, אלא התייצב מאחריהם, והיה חוצץ בין המצרים לישראל. וכן עמוד האש לא הלך לפני בני ישראל כבכל הלילות, אלא עמד מאחריהם והאיר להם אף על פי שעמד מאחריהם, כי עמוד הענן שעמד אחרי עמוד האש, היה גורם להחזרת האור. וכך היה לבני ישראל אור גדול, ולמצרים היה חושך, כי עמוד הענן היה חוצץ בינם לבין עמוד האש. ולכך היו המצרים רודפים אחרי בני ישראל, כי חשבו שבני ישראל הולכים על שפת הים, ואיבדו את חוש השמיעה, ולא שמעו קול הים בהמון גליו, אף על פי שהיתה סערה גדולה, וזה גרם להם שיכנסו לים. וכשהאיר הבוקר, שלח הקדוש ברוך הוא את עמוד האש והאיר לעולם, וראו המצרים את עצמם בתוך הים, וחשכו עיניהם. (ובילקוט מעם לועז ריש עמ' של"ח כתב כן ביתר ביאור).

הקרקע השתנתה לטיט רותח ולקפאון, וכל מצרי קיבל עונש אחר לפי חטאיו

וזכר כתבנו למעלה, שכיון שנכנסו ישראל לים, נתייבשה קרקעית הים, כדי שלא יצטרכו לילך בבוץ, וכשנכנסו המצרים לים ירד עמוד הענן לים, והפך את המצולה לטיט עבה, וטבעו המצרים בטיט. וזה היה כנגד מה שכפו על ישראל לעבוד בחומר בטיט ובלבנים (ממכילתא מסכתא דשירה ד' ותנחומא). ועמוד האש ירד והרתיח את הטיט, עד שפרסות הסוסים נשטפו מרגליהם מחום הטיט (מדרש תנחומא). והמצריים גם כן נכוו מחום הטיט. (שם עמ' של"ט ממכילתא והרמב"ם אבות פ"ה) ואף על פי שכתבנו שהמצולה נעשתה לטיט, מכל מקום כשנפלו המצרים, נעשית הקרקע מוצקה ושברה ראשיהם.

זכנ המים שנערמו למעלה מימינים ושמאלם, נתקשו וקפאו והיו נופלים על ראשיהם ומשברים אותם. וזה שאמר הכתוב (תהלים עד, יג) שברת ראשי תנינים על המים, היינו שהמים הקפואים שברו את ראשי המצרים. והמצרים נחלקו לג' כתות הרשעים הגמורים, צפו כמו קש, והמים טלטלו אותם מלמטה למעלה, והבינונים, ירדו במצולות כמו אבן, והפחות רשעים, צללו כעופרת במים ולא סבלו הרבה. (שם ממילי דאבות ובמכילתא מסכתא דשירה ה')

מן השמים הומטרו אבנים וגחלי אש, והרוח שהקפיאה את המים המיסה אותם בבת אחת להטביעם

עוד אמרו שמן השמים הומטרו על המצרים אבנים וגחלים של אש וברד, כנגד מה שהמטירו המצרים על ישראל חצים וחניתות ובליסטראות. וקולו של הים היה חזק כל כך בשעה שנבקע, עד שנשמע מסוף העולם ועד סופו בגלל הסערה הגדולה, וזה מה שאמר הכתוב (שמות טו, יד) חיל אחז יושבי פלשת. (ממדרש מכילתא, ומדרש חזית עה"פ לסוסי וברא"ם)

והנה כתבו הראשונים (רבנו בחיי רלב"ג וראב"ע) שהרוח שנשבה בים סוף, עשתה שתי פעולות הפוכות, מצד אחד העמידה הרוח את המים כמו נד, כדי שישאל יעברו בתוך הים, וכשעבר חלק מסוים מעם ישראל ועדיין לא יצאו כולם מהים, כבר נכנסו המצרים בתוכו, ואותה רוח שהקפיאה את המים ויבשה אותם, נהפכה לרוח חמה שהפשירה את המים, כדי שהמים ישובו ויטביעו את המצרים. נמצא שלגבי ישראל הרוח ציננה והקפיאה את המים, ולגבי המצרים המיסה הרוח את המים, והטביעה את המצרים. זאת ועוד כתב בס' צידה לדרך (שם) לא נמסו המים מעט מעט כדרכם, אלא בבת אחת, ולא יכל אף מצרי להנצל מטביעה, ומי שרצה לברוח ולהנצל, היו המים נסים לקראתו ורודפים אחריו וסוחבים אותו לתוך הים להטביעו.

בנ"י הורמו באויר עד שיצאו ליבשה, וי"א שחלק מהים עמד וחלק נשפך על המצרים

ונחלקו (בשמות רבה פכ"ב ושוחר טוב סי' ת"י) רבי יוחנן וריש לקיש כיצד ניצולו בני ישראל, שלדעת ריש לקיש בתחילה נסוגו המים, ובשעה שכל המצרים ובני ישראל היו בתוך הים, חזרו המים לאיתנם וסגרו את הים מד' רוחותיו, ונשארו כולם באמצע. וסיבב הקדוש ברוך הוא שבני ישראל הורמו והיו תלויים באויר ומרחפים עד שיצאו ליבשה, וזה שאמר הכתוב (שמואל ב, כב, יז) ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים. ורבי יוחנן אומר, כי רק אחרי שיצא הישראלי האחרון מן הים, ואחרי שנכנס המצרי האחרון לתוך הים, חזרו המים לאיתנם וטיבעו את המצרים. ויש אומרים (לכ אהרן דף ע"ט) שהנס היה באופן אחר, שבשעה שהמצרים ובני ישראל היו בתוך הים, המים שלצד המצרים חזרו והטביעו, והמים שהיו לצד ישראל, נשארו תלויים ועומדים בגובה, וזה נס גדול עד מאוד, שחלק מהים היה כמו נד וחלק נוזלי.

ה' נייער את המצרים כעירבוב קדירה

עוד אמרו במדרש (מדרש חזית עה"פ לסוסתי, והובא בילקוט מעם לועז, בשלח עמ' שמ"ב), נאמר (שמות יד, כז) וינער ה' את מצרים בתוך הים, כאדם המנער ומערבב קדירה, שאת שנמצא למעלה יורד למטה, וההיפך, כן היו המים מטילים את המצרי וסוסו למעלה באויר, והיו נהפכים הסוס למעלה ורוכבו למטה, וכך נפלו לים. והיו הסוסים קשורים ודבוקים לרוכב, והמים היו מטילים את המצרים עם הסוסים למעלה ולמטה כמה פעמים. ורצה המלאך גבריאל להטביעם בתחילת הלילה, אמר לו הקדוש ברוך הוא המתן עד אור הבוקר, בזכות אברהם שהשכים בבוקר. והיו שם שני מכשפים גדולים ממצרים, יוחני וממרא, ובכשפיהם תלו את עצמם באויר, אמר הקדוש ברוך הוא למיכאל, עשה בהם דין, מיד אחזם בשערות ראשם והשליכם לתהומות. (ילקוט ותנחומא ומכילתא מסכתא דשירה ב')

עוד אמרו במדרש (תנחומא כאן, ילקוט מעם לועז, עמ' שמ"ג) נאמר (שמות טו, ה) תהומות יכסימו, היינו שעלה תהום שלמטה עד תהום שלמעלה, ונתחברו המים של שני התהומות, ושטפו את המצרים ופיצצו את בשרם. כמו שיראה הרואה במקומות שנלחמים שני זרמי מים ביים, שהוא מקום סכנה גדולה. וכן אמרו (מדרש תנחומא ומילי דאבות) ששטף המים היה חזק כל כך, עד שהטיל אותם עד השמיים והורידם לתהומות. וישנם (המהר"ם אלשיך) שלשה מקומות ביים, האחד אינו עמוק כל כך, ונקרא "ים סוף", והשני נקרא "מצולות" שהוא בעומק, והשלישי נקרא "תהומות" והוא העמוק מכולם. רצה הקדוש ברוך הוא להענישם ולהתישם, ולכן אחר שטבעו ביים, הורידם למצולות, ומשם לתהומות, ונפתח התהום ובלע את רובם, וזה שאמר הכתוב (שמות טו, יב) תבלעמו ארץ.

כל ארץ מצרים התרוממה ונענשו בה אנשיה

ואמרו במדרש (שמות רבה, ויפ"ת דף קי"ח) שהקדוש ברוך הוא ציוה שארץ מצרים תתרומם כלפי מעלה, כדי שהמצרים שנשארו במצרים, יראו במפלת מצרים. גם המצרים במצרים נענשו בדומה לאלו שבים, שיצא הים מגבולו והגיע עד מצרים, כדי להטביע את בני ביתם של המצרים שהיו שם. (כן מובא בפיוט לפסח).

גופות המצרים נפלטו חיים ליד ישראל, ונקמו בהם בהיותם חיים

ובגמרא (פסחים קח:, ערכין טו.) אמרו שהיו בישראל מחוסרי אמנה שהיו אומרים מה תועלת בקריעת ים סוף, כשם שאנו יצאנו מהים, כך יצאו המצרים מצד שני. אמר הקדוש ברוך הוא לשרו של ים, פלוט גופות המצרים ליבשה. אמר לפניו, רבוננו של עולם עבד שניתנה

לו מתנה על ידי רבו [היינו שהים קיבל במתנה מה' את גופותיהם של המצרים] לוקחה בחזרה? אמר לו הקדוש ברוך הוא לשרו של ים, פעם אחרת אתן לך, וזה יהיה במלחמת סיסרא. אמר השר, כלום עבד תובע מרבו, וכיצד אתבע ממך בעתיד? אמר לו הקדוש ברוך הוא, נהר קישון יהיה ערב, ומידו תקבל, בלי לתבוע ממני, מיד פלט הים את גופותיהם של המצרים ליבשה, וזה שאמר הכתוב (שמות יד, ל) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, היינו שראו גופותיהם נפלטים לשפת הים.

אמנם במדרש איתא, דבשעה שנפלטו המצרים ליבשה, לא היו מתים לגמרי אלא היו מעולפים, והיתה בהם קצת רוח. ולמרות שאין דרך הים לפלוט חיים, מכל מקום סיבב הקדוש ברוך הוא שלא ימותו לגמרי, כדי שיראו המצרים שכל בני ישראל ניצלו מן הים. והמצרים לא יכלו לזוז ממקומם, ולכן יכלו בני ישראל לנקום מהמצרים.

עוד אמרו חז"ל (ילקוט כאן ושוחר טוב סי' כ"ב) שכל אחד מבני ישראל לקח כלבו, והיה הולך למצרי ואומר לכלבו, לך אכול את היד הזאת שהיכתה אותי, אכול את המעיים האלו ואת הלב האכזר הזה שלא רחמו עלי... וכל זה עבור שהנוגשים היו מכים את שוטרי בני ישראל על לבנה אחת שהיתה חסירה ממכסת הלבנים. ולכן בא היהודי שמכיר את נוגשו, כשהוא עדיין חי, ונפרע ממנו.

והנה במדרש (פרקי דר"א פמ"ב) אמרו שהיה ישראל אומר לחברו, הנה פלוני שהיה רודה בך, והנה פלוני שהיה רודה בי, ולקחו את השוט והיו מכים את הנוגשים על פניהם, וכך נקמו בני ישראל מהמצרים. וגם ראו את שרו של מצרים מת על שפת הים, כמו שכתוב (שמות יד, ל) וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, נאמר "מת" בלשון יחיד היינו שרו של מצרים. (מהר"ם אלשיך)

גם מאומות העולם באו נגד ישראל והים הבדילם וטבעו רק המצרים

ובזוה"ק (עיי' זוה"ק בשלח דף מ"ז ע"ב) אמרו שפרעה הרשע לקח גם מאומות העולם לרדוף אחרי ישראל, וכולם נכנסו לתוך הים עם המצרים, ואף על פי כן כשהמים חזרו על המצרים, לא נגעו בשאר אומות לרעה רק במצרים. וזה שאמר הכתוב (שמות יד, כח) לא נשאר "בהם" עד אחד, "בהם" דווקא לא נשאר, דהיינו במצרים, אבל לשאר אומות לא הגיע נזק. וזה נס גדול שמי הים הכירו מי מצרי, ומי משאר אומות, ולא נגעו בו לרעה.

פרעה עשה תשובה בתוך הים ולכן ניצל

והנה פרעה ניצל מן הנחשול הזה ויצא בחיים, ואף שהלך בראש צבאו, ואם כן הים פגע בו בראשונה, מכל מקום יצא חי. וזאת עשה ה' כדי שיוכל לספר גדולת השם יתברך, ויהיה בכך מעלה יתרה, שזה שרדה בבני ישראל ומרד בהשם יתברך כמה וכמה פעמים, עכשיו יבוא בעצמו ויעיד, ה' אחד ושמו אחד. ועוד זכה לכך היות ועשה תשובה בתוך הים שאמר (שמות טו, יא), מי כמכה באלים ה', ואמר כן כנגד מה שאמר (שמות ה, ב), מי ה' אשר אשמע בקולו, ובאותה תיבה ["מי"] שמרד, בה עשה תשובה, ולכן ניצל. ופרעה לא חזר למצרים כדי שלא יתבייש מהנשארם שם, והלך לנינוה כדי להחזירם בתשובה (סדר היום). וידוע (סנהדרין קג: ילקוט שמעוני רמז תקע"ח ד"ה ועבר, שמות רבה ב"פ"ת דף קכ"ז, ומדרש רבה כי תשא) שמיכה הרשע עשה עבודה זרה שנקראת פסל מיכה, והביאו עמו ממצרים, ובתוך הים, היה עובר מאחד לאחד, ומסית אותם שיעבדו עבודה זרה, והיו ששמעו לו, ועבדו עבודה זרה, ובכל זאת שינה הים טבעו ונחלק לשנים. וחידש בעל המעם לועז שלכן אמרו רבותינו ז"ל (פסחים ק"ח). קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, ולכאורה מה הקשר בין האחד לשני? אלא לומר לך, כשם שבקריעת הים לא היו ראויים לנס, מחמת שעבדו עבודה זרה, כן אם יסמוך האדם על זכויותיו באמת אינו ראוי לפרנסה, אלא רק ברחמיו וברוב חסדיו שהוא זן ומפרנס לכל יזכהו ה' יתברך לפרנסה טובה.

הכרזת המלאך גבריאל

ובא המלאך גבריאל והיה הולך בין מים למים, ומכריז למים שמימינם ואומר, הזהרו בבני ישראל שעתידין לקבל את התורה מימינו של הקדוש ברוך הוא. ולמים שמשמאלם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין להניח תפילין בזרועם השמאלית. ולמים שלפניהם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין למול עצמם. ולמים שלאחוריהם היה אומר, הזהרו באלו שעתידין להניח תפילין של ראש, שיש בו לאחוריו קשר של תפילין. וכן ציצית שיש בו שתים לפניו, ושתים לאחוריו. (ילקוט ראובני)

עד כמה נתעשרו ישראל

אמרו חז"ל במדרש, ובני ישראל הגיעו לים סוף כשהם עשירים ביותר עם רכוש גדול, כי ידוע שבמכת דם הרויחו הרבה כסף, וגם בזמן יציאתם ממצרים, לקחו הרבה כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, והממעיט אסף מטען של תשעים חמורים, טעונים כסף וזהב. ולכן אמר להם הקדוש ברוך הוא שיחנו לפני פי החירות, משום ששם היו שמורים כל האוצרות שאסף יוסף

בהיותו שליט במצרים בשבע שני הרעב, והיה זה סכום גדול שאי אפשר לתארו, ובני ישראל לקחו מהמקום הזה את כל הרכוש, ונתקיים בהם (בראשית טו, יד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ועם כל הרכוש הזה נכנסו לתוך הים, ולא איבדו אפילו פרוטה אחת, וזה נס גדול נוסף.

ומלבד זאת אמרו חז"ל (מכילתא, כאן), שלח להם הקדוש ברוך הוא עושר גדול מאוד מצד אחר, והוא שבשעה שיצאו מהים, גזר על שרו של ים שיפלוט את המצרים יחד עם רוכבהם, שהיו מלאים כסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, וכתב רבנו אליהו מזרחי (כאן) שבשעה שישראל יצאו ממצרים לקחו כלי כסף וזהב רק מהמון העם, אבל מהמלכות ומאוצרות מצרים, לא לקחו דבר. אמנםם בשעה שרדף פרעה אחרי בני ישראל, קישט את כל הסוסים באבנים טובות ומרגליות, ולא היה סוס שלא היה טעון עשרה רבוא זהב, ומילא את הרכב בכסף וזהב והרבה כרכרות בלי מספר, וכל זה כדי לתת חשק למצרים שירדפו אחרי בני ישראל, ואת כל העושר הזה פלט הים, וזרקו לפני בני ישראל. וגם אותם המצרים שנקברו בתהומות, פלט אותם הים, כדי שבני ישראל יקחו את כספם שבתוך רכבם וסוסייהם, ועושר זה הוא פי כמה וכמה ממה שלקחו בצאתם ממצרים.

מריבת שר הים והיבשה

עוד אמרו במדרש (מעם לועז שם עמ' שמ"ז בשם המכילתא ומדרש שוחר טוב סי' כ"ב) שהיה ריב גדול בין שרו של ים לשר של יבשה, ששרו של ים אמר ליבשה, קחי בניך ששייכים לך. ושר הארץ חזר והטילם לים, שאמר לו קח מתוך, כי על ידך מתו. וזאת מפני שפחדה הארץ לקחתה, כדי שלא תיתבע לדון, כפי שקילל הקדוש ברוך הוא את האדמה כשבלעה את דמי הבל. וכך היו נזרקים ומטלטלים מהים ליבשה ומהיבשה לים, עד שנשבע הקדוש ברוך הוא לארץ שלא תתבע על כך, ופתחה הארץ את פיה ובלעה את כולם כאחד. וזה שאמר הכתוב (שמות טו, יב) נטית ימינך תבלעמו ארץ, וימינו של הקדוש ברוך הוא היא שבועה, כמו שכתוב (ישעיה סב, ח) נשבע ה' בימינו. והסיבה שזכו המצרים לקבורה, היא בגלל הכבוד שעשו ליעקב אבינו ע"ה בשעה שמת, שעלו כל זקני ארץ מצרים לקבור את יעקב. (פרקי דרבי אליעזר)

נעשתה תחית המתים

עוד אמרו בשם הזוה"ק (ח"ב דף נ"ג ע"ב) שבאותו יום שנקרע הים, נעשתה תחית המתים, שהחיה הקדוש ברוך הוא את יעקב אבינו ע"ה ואמר לו, קום ראה איך בניך יוצאים ממצרים, והביאו על שפת הים, וראה כמו עיניו את כל הנסים שנעשו לישראל. וזה שאמר (תולדות יצחק) הכתוב (שמות יד, ל) וירא "ישראל" את מצרים מת על שפת הים, "ישראל" היינו יעקב אבינו, שנקרא ישראל. וכ"כ במדרש מעם לועז (שם עמ' שמ"ח).

ויש אומרים (מדרש אגדה בשלח יד, טו וילקוט ראובני ומגלה עמוקות) כי את כל שלושת אבות העולם עורר הקדוש ברוך הוא והעמידם על שפת הים. וראו את כל הנסים. ולכך נאמר (שמות טו, א) כי גאה גאה, ראשי תיבות "גאה" ג' אבות העולם. וכן כל הי"ב שבטים קמו לתחיה, וראו את כל הנסים שנעשו לישראל.

זכו למעלת הנבואה ואמרו שירה

עוד איתא בירושלמי (פ"ה דסוטה), שבני ישראל זכו למעלת הנבואה, ואמרו שירה עם משה רבנו אות באות תיבה תיבה, ואפילו התינוקות הגיעו לאותה מעלת נבואה. וכתוב בזוהר הקדוש (ח"ב דף ס"ד ע"ב) שהופיע הקדוש ברוך הוא עם פמליא של מעלה, כדי שבני ישראל יראו אותו בעיניהם ויכירו אותו. והגיעו לדרגה שלא הגיעו אליה ויחזקאל הנביא, וראה לכך היא השירה, כי כיצד יכלו לומר את השירה יחד בבת אחת, בלי שום שינוי באותיות ובמלים. וכולם אמרו שירה כאילו יצאה מפה אחד, למרות שהיו שם כמה רבי רבבות, וכל זה מראה על הנבואה ורוח הקודש ששרתה עליהם. וכ"כ בס' ילקוט מעם לוועז (עמ' שמט).

התינוקות אמרו שירה וגילו מי זנם תחת התפוח

והנה הנס האחרון הגדול מכולם הוא מה שכתוב בגמ' (סוטה ל:): ת"ר דרש רבי יוסי הגלילי, בשעה שעלו ישראל מן הים, נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה? עולל מוטל על ברכי אמו, ותינוק יונק משדי אמו כיון שראו את השכינה, עולל הגביה צוארו ותינוק שמת דד מפיו, ואמרו זה אלי ואנוהו שנא' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. והיה גם כן חידוש גדול שגם עוברים שבמעיי אמם אמרו שירה, והואר העולם כל כך, שבטן אמם היתה דומה לחדר מואר וגדול ויפה כמו ראי, וראו את כל הנעשה ואמרו שירה. ורבי לוי אמר, שהעוברים יצאו ממעי אמם, ואמרו שירה עם כולם, ושוב חזרו למעי אמם. (ילקוט תהלים ס' תשמ"מ)

ואמר רבי מאיר מנין שאפי' עוברים שבמעיי אמן אמרו שירה, שנאמר (תהלים סח, כז) במקהלות ברכו אלהים, ה' "ממקור" ישראל, רצונו לומר, אפילו העוברים שבמעיי אמם, ברכו את השם יתברך ואמרו שירה.

ועוד איתא בגמ' (סוטה יא:), כידוע שבנות ישראל היו יולדות תחת עץ התפוח. ומפחד המצרים היו משאירות את בניהם בשדה והולכות לביתם. והקדוש ברוך הוא היה מזמין להם שתי אבנים של דבש וחלב עם שמן, ובהם היו סכין עצמם, ואוכלים ושותים והיו מטופחים מאוד. וכשהרגישו המצרים רצו להרגם, ונעשה נס ונבלעו באדמה. ואחר כך צצו ועלו וגדלו כעשבי השדה, והלכו לביתם. והיו שואלים אותם הוריהם, מי גידל אתכם, ומי האכיל אתכם. ולא ידעו

הבנים לענות דבר, כי לא הכירו מי הם המלאכים. אמנם עתה כשיצאו מן הים, וראו את הקדוש ברוך הוא ואת המלאכים, היו מראים באצבעותיהם כלפי הקדוש ברוך הוא, שהוא שזן אותם במצרים, ואמרו (שמות טו, ב) זה אלי ואנוהו. כלומר, זה אלי שעשה לנו במצרים נסים ונפלאות שהאכילנו והשקנו בשעה שהנחתם אותנו בשדה, והוא זן ופרנס אותנו.

למען רבות מופתי בארץ מצרים

ולכאורה יש להבין מדוע עשה ה' יתברך כל כך הרבה ניסים ופלאי פלאות ומופתים בארץ מצרים בעשרת המכות, ומחוצה לה בשעת קריעת ים סוף. אלא מבאר הילקוט מעם לועז (בשלה עמ' שכ"ד) דהנה הכתוב אומר (מיכה ז, טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, היינו שלעתיד לבוא כשיגאל אותנו הקדוש ברוך הוא מגלות החל הזה, אותם הנסים שנעשו במצרים, יעשה לנו אותם הקדוש ברוך הוא, ולכן הקשה הקדוש ברוך הוא את לב פרעה, והפלה את מכותיו במצרים ובים, כדי לעשות לנו לעתיד את כל הנסים האלה, שיכה באומות העולם, וביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

וכמו שאמר הכתוב (שמות טו, יז) מקדש ה' כוננו ידיך, רצונו לומר, שבית ראשון ושני שנבנו על ידי האדם נחרבו, מה שאין כן הבית שלישי שאנו מצפין לו, ירד מהשמים בנוי ומשוכלל, מעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא, ולכן הוא יקום לעד, כנאמר (שמות טו, יז) מקדש ה' כוננו ידיך.

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שנזכה בקרוב לגאולה שלימה, ולבנין בית המקדש בנוי על מכוננו, וכימי צאתך מארץ מצרים הראנו נפלאות. אמן.

"וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם" (יד, כא)

השינוי בין קריעת ים סוף לקריעת הירדן

כתוב בתהלים (תהלים קיד, ג) הים ראה וינוס הירדן יסוב לאחור. ובפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"ב) מגלה, שמשנה רבינו הראה לים את ברית מילתו, וארון יוסף, ומטה שחקוק עליו שם המפורש, ולא קיבל ולא נבקע. שב משה להקדוש ברוך הוא ואמר לו, הים אינו שומע לי. נגלה עליהם הקדוש ברוך הוא וברח הים. עד כאן. ועתה מובן הפסוק היטב "הים ראה" את כבוד ה', ורק אז "וינוס", היינו שנבקעו המים.

עוד יש להבין מדוע גבי הים נאמר "ראה וינוס", ואלו לגבי הירדן נאמר "יסוב לאחור"? אמנם הביאור בכך הוא, שיש ב' דרכים כשהקדוש ברוך הוא מושיע את האדם, הדרך הראשונה,

שמושיע אותו בעת צרה תיכף ומיד, וזה כאשר האדם בצרה גדולה, כמו חולי מסוכן וכדו', והוא צריך לישועה שתבוא מיד. שאם תתאחר הישועה חס ושלום, שוב לא יהיה כבר את מי להושיע, ולכן מושיעו הקדוש ברוך הוא מיד. והדרך השניה, כאשר הדבר אינו דחוף מאוד, לכך הישועה יכולה לבא מעט מעט, בכדי שלא תשלוט עין הרע וכו'.

והנה כאשר עמדו ישראל על ים סוף, היו בצרה גדולה, הלא המצרים אחריהם והים לפניהם, ולכך היו צריכים לישועה שתבא מיד, ולכן נאמר "הים ראה וינס", שנס במהירות גדולה. אבל כשעם ישראל באו אצל הירדן, אז כבר היו בארץ נושבת, שהיה להם מקום לשבת בארץ סיחון ועוג, ועוד רצה הקדוש ברוך הוא לרוממם ולהנחילם את ארץ ישראל, וישועה כזו טוב יותר כשתבא בהדרגה, לכן נאמר "הירדן יסוב לאחור", שהוא בהדרגה ולא במנוסה, בשונה מהנאמר על הים "וינס".

"וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה וְהַיָּם לָהֶם חוֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם" (יד, כב)

בני ישראל נחלקו לשתי כתות, ובזה יתבאר הפסוקים

בדומה לפסוקנו, נאמר גם להלן (בפסוק כ"ט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה [כתוב חסר ללא ו'] מימינם ומשמאלם. בספר ילקוט חמישאי (כאן עמ' 142) בשם הגר"א זצ"ל בספרו קול אליהו (כאן), שהקשה ב' קושיות על השינוי שבין שני הפסוקים. א. מדוע בפסוקנו כתוב "בתוך הים ביבשה", הקדים ים ליבשה. ואילו להלן כתוב "ביבשה בתוך הים", הקדים יבשה לים? ב. גם מדוע כאן כתוב "חומה" מלא עם ו', ואילו להלן כתוב חמה בלי ו'?

ותירץ, שבעם ישראל היו ב' כיתות, כת של צדיקים ומאמינים, כנחשון בן עמינדב. וכת של רשעים, שלא היו מאמינים עד שראו את הנס בעיניהם. ועל פי זה הכל מובן, הפסוק הראשון מדבר בכת הצדיקים, שמסרו נפשם לכבוד הקדוש ברוך הוא. לכן נכנסו לים ממש, כמו שכתוב במדרש (ילקוט שמעוני רמז רל"ד ד"ה ויבאו) שהגיעו המים עד אפו של נחשון בן עמינדב, לכן כתוב תחילה "בתוך הים", ורק אחר כך נהיתה להם ה"יבשה". ומובן גם כן שלכת צדיקים הזו, המים היו ממש "חומה" עם ו', להצילם מכל רע.

אבל הפסוק השני מדבר בכת הרשעים, שלא נכנסו לים, עד שראו שהוא נקרע וראו את היבשה, לכן כתוב שם "ביבשה" תחילה, ורק אחר כך "בתוך הים". ובזה יובן שלאילו הרשעים היו המים "חמה" מלשון כעס, כמו שדרשו חז"ל (שם סוף רמז רל"ד) אל תקרי חומה אלא חמה, שכעס עליהם הקב"ה ורצה הים לשטפם. עד כאן.

על פי דרך זו יובנו גם דברי המכילתא (דרבי ישמעאל מסכתא דשירה פרשה י') "ה' ימלוך לעולם ועד", למה? "כי בא סוס פרעה". עד כאן. ולכאן דברי המדרש צריכים ביאור.

והמפרשים עמדו לבאר את המדרש ע"פ דברי המכילתא (שם לעיל בסמוך), שאילו עם ישראל היו אומרים "ה' מלך", לא היתה שום אומה ולשון שולטת בהם לעולם. אבל כיון שאמרו "ה' ימלוך" בלשון עתיד, לא זכו לכך. [אגב בואנו הלום, עיין בבעל הטורים (שם טו, יח) שכתב, "ה' ימלוך", פסיק, לומר לך, כשיבוא העת שיאמרו "ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד", אז תפסוק מלכות אומות העולם. עד כאן לשוננו]. וזה שמסיים המכילתא, "ה' ימלוך לעולם ועד, למה", כלומר, למה אמרו ה' ימלוך בלשון עתיד, ולא אמרו "ה' מלך" בלשון הווה? מפני "כי בא סוס פרעה", היינו מפני שאחר כך כתוב (להלן יד, כט) "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים", וכאמור, פסוק זה נאמר על אלו שלא האמינו לגמרי, ולא נכנסו לים עד שראו את היבשה, והרי שלא היו בדרגה כל כך גבוהה, ולכך אלו אמרו רק "ה' ימלוך לעולם ועד", בלשון עתיד ולא בלשון הווה. (בית יעקב).

כעס על פסל מיכה

עוד אמרו רבותינו ז"ל (סנהדרין קג: ילקוט שמעוני רמז תקע"ח ד"ה ועבר) על הפסוק (זכריה י, יא) ועבר בים צרה, זה פסלו של מיכה. עד כאן. והנה לפי זה אפשר ליישב את הקושיות הנ"ל שמכיון שבשעה שעברו את ים סוף עבר גם מיכה עם פסלו בים. ולכן היה חרון אף על זה הדבר. ובהעלות הכל יחדיו יובנו הדברים כמין חומר, הפסוק שהקדים את הים ליבשה, עסק בבני ישראל המאמינים שנכנסו תחילה בים, ובוודאי לא היה מיכה עמהם, ולא עליו נאמר, ויבואו בני ישראל בתוך הים. ונמצא שפסל מיכה לא היה עמהם אלא ביבשה. ולכן על אלו הצדיקים נאמר "והמים להם לחומה", שמכיון שפסל מיכה היה עדיין ביבשה, המים חצצו בינו לביניהם. אבל בפסוק שאחר כך, שבו כתוב ובני ישראל הלכו ביבשה, דהיינו שבני ישראל הצדיקים כבר עברו מהים, ואילו פסל מיכה עתה היה בים, אז נאמר, והמים להם "חמה", מלשון כעס, בעבור פסל מיכה שהיה בים (פנינים יקרים).

"וַיִּסַּר אֶת אִפְן מִרְכַּבְתִּי" (יד, כה)

הסיר את "האופנים" העליונים

כתב הגאון ר' יוסף גיקאטליה בספר שערי צדק (דף טז ע"א ד"ה ודע והאמן), כי סוד ויסר את "אפן" מרכבותיו, הם "האופנים" של הכוחות העליונים של מצרים, וכשנשתברו כוחותיהם העליונים, נשתברו כוחות המצרים למטה.

"דימתיך רעיתי" פי' בקשתי ממך להיות בדממה

נאמר בשיר השירים (א, ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי, בפשטות מבינים, ש"דמיתך" הוא מלשון דמיון, כלומר הקדוש ברוך הוא מודיע לכנסת ישראל, שכביכול דימה אותה לסוסה ברכבי פרעה. ברם דמיון זה לסוסה, צריך ביאור מהו.

אכן רש"י (שם) מפרש דמיתך רעיתי, השתקתך מצעקתך, שנאמר (שמות יד, יד) ואתם תחרישון. כלומר, "דמיתך" אינו מלשון דמיון, אלא מלשון דממה, שקט. והיינו שהקדוש ברוך הוא מזכיר כאן לעם ישראל, את החסד הגדול שעשה עמהם בעת שעמדו על ים סוף, וכביכול אומר להם, זוכרים אתם את הסוסים של פרעה אשר רדפו אחריכם, אז נאמר לכם על ידי משה רבנו (שמות יד, יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, וזהו "דמיתך רעיתי", שבקשתי ממך להיות בשקט, כדי להחיש גאולתך.

דממה נוספת מוצאים אנו בשירה, כמו שנאמר (שמות טו, טז) בגדל זרועך "ידמו" כאבן. גם כאן ישנם שני פירושים, האחד שהם היו דומים לאבן, כמו שנפילת האבן נעשית במהירות, כך גם היו מהמצרים שטבעו בים סוף מהר וכמו שאמרו במכילתא (מס' דשירה סי' ה'). והפירוש השני, שהיו בשקט כמו אבן דוממת, וזאת משום "בגדל זרועך". וכמו שתירגם התרגום (וכ"כ הרלב"ג ועוד).

דימתיך רעיתי - מלשון דמיון

אמנם בשפת אמת (ויקרא פסח תרל"ט ד"ה אמר אויב, ותרמ"ג ד"ה בענין קי"ס) פירש מלשון דמיון, שהנהגה בשירת הים כלל ישראל שרו על כך שפרעה התאוה לחלק את שלל עם ישראל להורגם, וכמו שנאמר (טו, ט) אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי וכו'. ולכאורה מנין ידעו כלל ישראל מה היו מחשבותיו של פרעה? אלא שידעו עם ישראל ברוח הקודש, שהנהגת הקדוש ברוך הוא עמהם היתה כאן במדה כנגד מדה, ואם הקדוש ברוך הוא נתן להם את השלל של המצרים, סימן שהאויב אמר "ארדף אשיג אחלק שלל", ואם הקדוש ברוך הוא הטביע אותם בים סוף, סימן שהם אמרו אריק חרבי. ממילא מובן הפסוק, לסוסתי ברכבי פרעה דמיתך רעיתי, "דמיתך" הוא מלשון דמיון, שזכו לקבל בדמיון, מה שבקשו פרעה וחילו לעשות להם. ועי' עוד מש"כ בזה"ק המובא בתחילת הפרשה.

"וַיֵּשֶׁב הַיָּם לְפָנֹת בְּקֶרֶת לְאִיתָנוּ" (יד, כז)

מפני מה נקרע הים

במדרש שמות רבה (פרשה כ"א סי' ו') אני הוא שהתניתי עמו מתחילה שאני קורעו, שנאמר, וישב הים לאיתנו, ששב לתנאו שהתניתי עמו מתחילה שיקרע. עד כאן.

הקשה בעל "אור החיים" הקדוש (כאן), אם אכן היה תנאי מפורש לקריעת ים סוף, מדוע לא הסכים הים להיבקע מיד, וכמו שכתוב במדרש (שם) שהים התריס כנגד משה ואמר לו אין אני נקרע וכו'? ועוד ראינו שליחידי סגולה הים נקרע בעל כרחו, כמו שמובא בחולין (ז). שרבי פנחס בן יאיר היה הולך לפדיון שבויים, פגע בדרך בנהר הנקרא גינאי, אמר לו רבי פנחס בן יאיר, חלוק לי מימך ואעבור בך. אמר לו הנהר, אתה הולך לעשות רצון קונך ואני עושה רצון קוני, אתה ספק עושה, אני ודאי עושה [ועל כן לא הסכים הנהר לחלוק את מימיו] אמר לו, אם אין אתה חולק, גזורני עליך שלא יעברו בך מים לעולם. חלק לו. היה עם רבי פנחס אדם שהיה מכין חטים לפסח, אמר רבי פנחס לנהר, חלוק גם לזה שעוסק במצוה, חלק לו. היה אתם גוי שנלווה אליהם, אמר לו רבי פנחס חלוק גם לו, שלא יגידו שכך אנו עושים לבני לוויה. חלק לו. עד כאן דברי הגמרא. ואם התנה הקדוש ברוך הוא עם הים לחלוק מימיו רק ליוצאי מצרים, כיצד אם כן הצליח רבי פנחס בן יאיר לבקוע את הנהר?

אלא, מיישב האור החיים הקדוש, שעל כרחך, שהתנאי שהתנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיקרע הוא, שבכל זמן שיהיה יכנע לתורה ולעמליה, ותנאי זה התנה ג"כ עם כל מעשה בראשית שיכנעו לתורה ולעמליה, ולעשות ככל אשר יגזרו עליהם, וממשלתם עליהם כממשלת הבורא ב"ה, ולכן מצינו בכמה מקומות שצדיקים יחידים ואין צריך לומר מרובים, שלטו בשמים ובארץ ובכל מעשה בראשית.

והנה כשיצאו עמ"י ממצרים עדיין לא קיבלו את התורה וא"כ אין הים מחויב לישמע בקולם ולכן טען למשה שהוא הים, נברא ביום ג' ומשה ביום שישי. ורמז לו בזה שמושה אינו בן תורה שהרי אם היה בן תורה ממילא משה קדם, שכן התורה קדמה לבריאה, ולכן לקחו ה' יתברך למשה לימינו ובזה רמז לים כי משה בן תורה הוא שכן נאמר מימינו אש דת למו, וכשראה זה הים תיכף ומיד נבקע, ולכך גם הנהר נחלק לרבי פנחס בן יאיר, שכאמור התנאי היה על כל מעשה בראשית להכנע לפני עמלי התורה. עד כאן.

אולם עדיין צריך להבין, שאם כן, מדוע נהר גינאי לא נחלק מיד לרבי פנחס בן יאיר, והלא תנאי התנה עימו מתחילה הקדוש ברוך הוא?

וראיתי להרב בעל "אמת ליעקב" (קמיניצקי) שכתב ליישב כך, שהויכוח של רבי פנחס בן יאיר עם הנהר היה, מפני שנהר גינאי אינו נחשב "ים", אלא נהר, והתנאי שהתנה הקדוש ברוך הוא היה עם "הים".

בדרך נוספת אנו רואים שהים התווכח עם משה כאשר אמר לו להכנע, ורק כאשר ראה את ארונו של יוסף נכנע, כמו שכתוב במדרש שוחר טוב (מזמור קט"ו) על הפסוק (תהלים קיד, ג) הים ראה וינס, ראה ארונו של יוסף. עד כאן. דהיינו רק כאשר ראה הים את ארונו של יוסף, אשר נס מפני העבירה, מיד נס הים. כי האדם גדול יותר מן הים, כיון שהים והיבשה השמים הארץ והמלאכים, אין להם נסיון לעבוד את ה', לעומתם האדם יש לו נסיונות גדולים, וכיון שיוסף ישב שתים עשרה שנה בבור רק כיון שלא רצה לעבור עבירה, לכן נקרע הים מפני ארונו.

"וְהַיָּמִים לָהֶם חֲמֵה" (יד, כט)

לגזור ים סוף לגזרים

הנה אמרו חז"ל (מדרש תנחומא בוכר, בשלח סי' יב) על הפסוק (תהלים קלו, יג) "לגזור ים סוף לגזרים" אל תיקרי לגזרים אלא לגזורים, לא עברו ישראל את הים, אלא בזכות המילה, ע"כ. והנה דבר זה נרמז בס"ת הפסוק "והמים להם חמה" בגימטריא "מילה", ללמד שבזכות מצות המילה שבבשרם, עברו בשלום את הים. (ידות אפרים)

גם רמז "והמים להם חמה" ס"ת גי' פ"ה, לרמז שכשהתינוק בוכה בפיו מיד אמו לוקחת פרי ונותנת לו וגם זה ע"י פה כמ"ש אלא להזכיר דבר והוא נברא לפניהם (מ.א.ש).

"וְהַיָּמִים לָהֶם חֲמֵה" (יד, כט)

דברים נפלאים בענין הפרנסה

בפרנסה ובזיווג ישועת ה' מגיעה בדרכים שאינן צפויות

חכמינו ז"ל דימו שני עניינים לקריעת ים סוף, וכמו שאמרו בגמ' פסחים (קיא). קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. וכן אמרו בגמ' (סנהדרין כב). קשה לזווגם כקריעת ים סוף. שאל הרב הקדוש רבי בונם מפשיסחא זי"ע (אמרות טהורות ח"ב עמ' קפ"ב, ובשיח שרפי קודש ח"א עמ' כ"ה) הבה נשכיל ונתבונן, מה הדמיון בין שני עניינים אלו פרנסה וזיווג, לקריעת ים סוף, ומדוע דווקא שניים אלו דומים לקריעת ים סוף?

וכתב ליישב, כאשר עמדו ישראל ליד ים סוף, היו נתונים במלכודת, מצד אחד המצרים, ומצד שני הים. בשעה קשה זו קיוו ויחלו אז ישראל, שהקדוש ברוך הוא יעזור להם ויצילם על

ידי שיעשה מלחמה עם המצרים, או שישאל יצליחו לברוח מפניהם, או שינצלו בדרכים אחרות. אבל שהקדוש ברוך הוא יבקע להם את הים, ובני ישראל ילכו בתוכו ביבשה, נס כזה לא עלה על דעתם כלל וכלל.

וכך גם האדם עורך ומסדר לעצמו המון תוכניות בעסקי פרנסתו וכן בענייני שידוכים, אמנם על פי הרוב, הדבר עולה בידו על ידי סיעתא דשמיא ממקום שהוא לא תכנן מראש, ולא חשב עליו כלל, מהמקור הכי לא צפוי. ובה מיושב למה על שני עניינים אלו אמרו חז"ל, קשין מזונותיו וזיווגו של אדם "כקריעת ים סוף".

מה קושי יש בזיווג בפרנסה ובקריעת ים סוף אחרי שנגזרו מראש

חז"ל אומרים (סנהדרין כב.) על זיווגו של אדם, קשה לזווגם כקריעת ים סוף. עד כאן. ויש להבין, מדוע קשה זיווג, הלא כבר הכריזו על זיווג זה ארבעים יום קודם יצירת הוולד, כדאיתא בגמרא סוטה (ב.)? קושיא זו יש לשאול גם על קריעת ים סוף, הרי איתא במדרש (שמות רבה פרשה כ"א) שכשברא הקדוש ברוך הוא את הים, התנה עמו, שיבקע בבוא העת לפני בני ישראל, ואם כן שוב מה היה הקושי לבקוע את הים?

וכזאת יש לשאול אף על ענין הפרנסה, שגם אותו דימו לקריעת ים סוף, כדאיתא בגמ' פסחים (קיה.) קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, והן אמרו חז"ל (ביצה טז.) שכל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה עד ראש השנה, ואם כן, מה קושי יש בדבר כאשר הגזירה עומדת מראש?

הסבר נפלא לכך מובא בספר אדרת יוסף להגאון רבי יוסף טויסיג זצ"ל מבעלעד: על פי המדרש, שכאשר התנה הקדוש ברוך הוא עם שרו של ים שיבקע לפני בני ישראל, טען השר של ים לפניו, מאין אדע מי הם האנשים שלפניהם רצונך שאבקע? הוציא הקדוש ברוך הוא שישים רבוא נשמות ישראל [מאוצר ששמו גוף] והראה לו את שישים רבוא הנשמות, ואמר לו, לפני אלו, עליך להיבקע. והנה, הנשמות ירדו לתוך עולם הזה, ונכנסו לגופות, וירדו למצרים ונשתקעו שם במ"ט שערי טומאה, ולכן כל כך נשתנו לרוע, עד ששרו של ים לא הכירם, ולכן מיאן להיבקע בפניהם, בטענו, שלא על אלו היה התנאי עמו. כאשר בני ישראל ראו את צרתם, צעקו אל ה', צעקה שקטה מעומק הלב, שאין אדם יכול לשומעה, אבל בכוחה להגיע עד כסא הכבוד. וצעקה כזו מנערת את הנשמה מלכלוכה, ומנקה מעפרה, וכאשר התנתה נשמתם, ממילא מיד הכירם המלאך, ונבקע הים.

כן הוא הדבר לגבי פרנסה, וכפי שכתוב בתפילת רבי אמנון (בתפילת מוסף של ראש השנה, ויום הכיפורים), בראש השנה יתבונן וביום צום כיפור יחתמו וכו', כיון שכן, מראה הקדוש ברוך הוא למלאך הממונה על הפרנסה את פלוני ואת אלמוני, ואומר לו, לפלוני תן סכום כזה, ולאלמוני סכום כזה, וכן הלאה. אך מכיון שהקדוש ברוך הוא מראה למלאך הממונה את האנשים בימים הנוראים, כאשר כולם נקיים ומנוקים כסולת נקיה, שוב לאחר החג, כאשר המלאך מסתובב ליתן לכל אחד את אשר נקצב עבורו, דא עקא שאינו מוצא את האנשים, מפני שפניהם נשתנו עד לבלי הכר... אך ברגע שהאדם עומד במצב דחוק, ונזכר בהקדוש ברוך הוא שרק הוא בכוחו להושיעו, ושוא תשועת אדם. וצועק מעומק לבו אל ה', אנה ה' הושיעני כי אליך עינינו! ובאותה שעה מתגלה לו אור הנשמה בטהרתה, ומיד המלאך מכירו, ומביא לפניו את אשר נקצב עבורו.

ונמצא שהאדם חושב שהקדוש ברוך הוא אוהב לעזור לו רק ברגע האחרון, אמנם הוא אינו מעלה על דעתו שהמלאך מסתובב כבר עם כספו זמן רב, וכל זה רק מפני שלא זיהה אותו מחמת מעשיו.

בדמיון הזה ממש מצאנו אף לגבי השידוכים, וכמו שאמרו חז"ל בגמ' (מועד קטן יח: סוטה ב.) ארבעים יום קודם יצירתם מכריזין בת פלוני לפלוני, והמלאך הממונה על הזיווגים מבקש לראות את הנשמות, כדי שיכירם בבוא הזמן ויוכל לזווגן. אך הנשמות יורדות לתוך הגופות, והגוף מתאוה ללכלוך וכדו', ואז קשה למלאך הממונה על הזיווגים להכירם ולזווגם. וזו הסיבה שלפעמים קשה למצוא את הזיווג הנכון, כי המלאך אינו מכיר את הנשמות. עד שהאדם רואה את מצבו הקשה, ואז צועק צעקה אדירה המגיעה עד כסא הכבוד, ומתגלית אור הנשמה, ומיד המלאך מכירו, ונגמר העניין בכי טוב.

שפע הפרנסה דומה למטר הניתך מן השמים

כאמור, הפרנסה קצובה ממרום לכל איש לפי עניינו, ויש שרמזו זאת בפרשת המן, שעליו נאמר (להלן טז, ד) הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. על המן שהיה פרנסתם של עם ישראל במדבר ארבעים שנה, נאמר "ממטיר לכם לחם מן השמים" כלשון הנאמרת על הגשם, לפי ששפע הפרנסה דומה למטר הניתך מן השמים. כשם שאת המטר אי אפשר לשום בריה שבעולם לחזק ולהגביר, או להיפך למעטה או להחלישה, שאין הדבר מסור בידי אדם, אלא הכל כפי שנקבע מן השמים. כן ממש היא הפרנסה, כל ההשתדלויות לא יועילו לאדם במאומה להרבות את שפע פרנסתו. וכן להיפך, אי אפשר לאדם להחליש או להפסיד פרנסת רעהו, אלא

הכל יהא כפי שנקצב לו מן שמיא. וכמו שכתב רבנו בעל חובת הלבבות בשער הבטחון (פרק ד).

ההולך בדרכי ה' ימצא את מזונותיו ללא כל טרחה ויגיעה

איתא ברבינו בחיי (טז, ד) דטעם הדבר שהוריד הקדוש ברוך הוא לבני ישראל את המן בשכבם על מיטתם מבעוד ליל, והיו משכימים ומוצאים מזונותיהם מוכנים בלא כל טרחה, ללמדם, כי ההולך בדרכי ה', ימצא את מזונותיו ללא כל טרחה ויגיעה. וזוהי מבאר הכתוב (תהלים קצו, ב) "שוא לכם", לכל המדמים בנפשם כי מזונם ופרנסתם תלויים בידם, ולכן הם "משכימי קום מאחרי שבת", שהם עמלים עד הערב ואף עד חצות ליל, לאגור את הממון לקנות את אכלם. כי הלא "כן יתן" ל"לידו", ידידי ה' המאמינים בו, בעת ה"שינה", ללא עמל וטורח לריק, ואין האדם עושה כי אם את הפעולות אשר הבורא ציווהו עשות, כחובת ההשתדלות.

אבל, אין בכוננת הדברים לגרוע מעניין ההשתדלות, שהרי בוודאי הוא חוב גמור, אלא שאסור ל"משתדל" לשכוח שההשתדלות היא גזירת שמים. ואין כל שייכות בין כמות ההשתדלות לבין התוצאה, כמה ממון יבוא לידו. ולעולם לא ירוויח יותר אם יכביר בהשתדלות, ובפרט אם היא על חשבון הרחוניות. כקביעת עתים לתורה או תפילה בציבור.

מה יוסיף עוד ברז בחבית

היה אומר לנו מורנו ורבנו חכם יוסף עדס זצ"ל, מי שברשותו חבית מלאה יין הרקח ובדופן החבית קבוע ברז. וברצותו להרבות את יינו, בא והתקין עוד ברז בצדו האחר של החבית, מתוך דמיון שיתרבה יינו על ידי זה... כן ממש הוא האדם המוסיף להתאמץ ב"שעות נוספות" וביגיעה יתרה בעמל הפרנסה, ואינו משכיל שהפרנסה כולה משמים היא קצובה, וכל תוספת השתדלות, כמוה כתוספת הברז בחבית היין.

השם בה' מבטחו - יזמן לו ה' כל דרכיו בנחת

המקובל האלהי מורנו רבי חיים ויטאל זצוק"ל (מובא בשפע חיים, הברשטאם, בשלח תשמ"ג עמ' קפ"א) דרש באחת מדרשותיו, שכל אדם אשר ישים ה' מבטחו, יזמין לו השם יתברך את כל צרכיו, אפילו שלא יעשה כל פעולה והשתדלות. בין שומעי לקחו היה יהודי פשוט ותמים, שהיה סוחר לפרנסתו, וכיון שהדברים נכנסו אל לבו, אמר אל נפשו, למה לי לטרוח בפרנסה אם אוכל רק לדבוק בה', וקיבל על עצמו מתוך אמונה תמימה שלא לעסוק יותר במסחר, אלא אך ורק בתורה הקדושה. הגויים שבאו לחנותו כהרגלם, לעגו עליו לראותו לומד, והשתוממו לשמוע שהפסיק לסחור, כי שם בטחוננו בה' שיזונו ככל צרכיו.

והנה אחרי כמה ימים, נכנס לחנותו גוי שהחזיק בידו פרווה כבדה שקנאה בסכום מועט, ורצה למוכרו ליהודי. הלה השיבו שהפסיק לסחור, ועל כן הורה לו שילך למוכרה במקום אחר. הגוי שהכיר זה מכבר את יושרו של היהודי, הניח את הפרווה ואמר, הנני משאיר פרווה זאת בידך, ולכשיזדמן לך תשלם לי תמורתה, כי רק לך אמכרה, וקשה עלי משאה. הניח את הפרווה ולא המתין לתשובה ויצא. אחר זמן בראות היהודי את הפרווה, לקחה להניחה במקום המשתמר, והנה נתקע זיז בפרווה והיא נקרעה, ויפלו מתוכה דינרי זהב רבים ויהי לפלא...

לאותו היהודי היה שכן שראה שאכן נתקיימה בשכנו הבטחתו של ר' חיים ויטאל בדרשתו, אמר בלבו שגם לו טוב הדבר לחדול מלהתעסק לפרנסתו, וכך יזכה גם הוא לפרווה המלאה זהובים. אחר מספר שבועות שלא עלה הדבר בידו, ופרנסה אין, הלך האישי לשאול את מהרח"ו לפשר הדבר, במה נשתנה הוא מחברו, הן גם הוא שם מבטחו בה'?

השיב לו מהרח"ו, חברך בטח בה' מבלי שיעלה על דעתו איך ישפיעו עליו ממרום שפע פרנסה, וסמך על הקדוש ברוך הוא, שהוא לבדו יודע הכל. ואילו אתה שראית שחברך קיבל פרווה מלאה במטבעות, וזו סיבת בטחונך בה' הרצון לקבל פרווה כזו, אין זה בטחון שלם בה', כי כאשר לאדם יש עצות בנפשו, שוב אינו זוכה לישועת ה'.

קל וחומר מבעלי חיים

המשגיח הגאון הצדיק רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל היה אומר, נמצאים בעולם ריבי רבבות בעלי חיים המתגוללים באשפתות וכדו', ונראה שאין להם מי ש"דואג" לפרנסתם, ולא עוד אלא שמגרשים אותם מכל מקום, ואף על פי כן מעולם לא מת בעל חי מ"רעב"... כי הקדוש ברוך הוא זן ומפרנס מקרני ראמים ועד ביצי כינים. ואם בעלי חיים כן, קל וחומר לבני האדם שנבראו בצלם, שלא יניח אותם הקדוש ברוך הוא שישארו מבעלי מזון, אם כן דאגה מנין...

מחלוקת אחת דוחה מאה פרנסות

אמרו חז"ל במשנה (עוקצין ג, ב) אמר רבי שמעון בן חלפתא, לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר (תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

ובמדרש (ויקרא רבה פרשה צ"ו סי' ט') אמר רשב"י, גדול השלום שכל הברכות כלולות בו, שנאמר ה' יברך את עמו בשלום. ומאידך גיסא כבר אמרו חכמינו ז"ל (הובא בשל"ה מס' יומא דרך חיים אות קצ"ז) מחלוקת אחת דוחה מאה פרנסות, על כן כל ערום יעשה בדעת,

להשקיע בהבאת השלום בינו לרעהו, כי השקעה כזאת וודאי תישא רווחים גדולים, ובזכות זה תגדל פרנסתו בהרחבה גדולה "מאה פעמים".

אוקירו לנשייכו, כי היכי דתתעתרו

אמרו בגמרא (ב"מ נט.) אמר רבא לבני מחווא, אוקירו לנשייכו, כי היכי דתתעתרו. עד כאן. פירוש, רבא אמר לתושבי מחווא, שסגולה לעשירות היא, לכבד את אשתו.

ושמעתי מחכם יעקב הדאיה שליט"א משם סבו ע"ה (הגאון ר' שלום הדאיה זצוק"ל), לבאר את הקשר שבין כבוד אשתו, לעשירות. שהנה בעת שאדם הראשון וחווה חטאו בעץ הדעת נתקללו שניהם, האדם בקללת (בראשית ג, יט) בזיעת אפך תאכל לחם, והיא בקללת (שם פסוק טז) והוא ימשול בך. ונמצא שמן הדין ניתן רשות לבעל למשול ולרדות באשתו ולהכריח אותה לכבדו ולשמשו כרצונו. ולכן אם האיש מתנהג בדקדוק שורת הדין, עומד על שלו בכל תוקף מבלי לוותר כלום לאשתו, הן עליה לקיים את גזירת ממרום "והוא ימשול בך" ולשלם את עונשה... אף הקדוש ברוך הוא מתנהג עמו במדה זו של שורת הדין, שגם עליו לשאת את קללתו "בזיעת אפך תאכל לחם" במלואה, ולכן יקשה עליו עד מאוד השגת מזונותיו. אבל בעל המתנהג בחסד וברחמים עם אשתו, ומיקל עליה מקללתה, ואינו מושל עצמו עליה, יזכה שאף הקדוש ברוך הוא יקל עליו מקללתו, ולא יצטרך להזיע כל כך בקללת הפרנסה, ויתעשר בהרחבה ובנקל.

סגולה לפרנסה טובה להקדים לקבל שבת

אמר הרב הקדוש ר' מנחם מנדל מרימנוב זי"ע (עטרת מנחם בשם הגאון מפלונסק) שיש לרמוז בדברי חז"ל (שבת קלה.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. עד כאן. אדם העושה שבתו בעת שעדיין חול, דהיינו המוסיף בקדושת השבת מחול על הקודש, לקבל שבת מוקדם, נפתחין לו שערי פרנסה, ושוב לא יצטרך לבריות.

בזכות תוספת שבת זוכה לעושר

כיוצא בזה אמר הרב הקדוש הר"ן מלעכאוויטש זי"ע (הובא בדברי שמואל ליקוטים אות ו') על הפסוק (בראשית מט, כ) מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך, שהנה עצם יום שבת קודש הוא כולו רוחני, ואינו משפיע השפעות גשמיות. אך העצה לזכות לרוב טובה וברכה בהאי עלמא, היא לקיים את מצות "תוספת שבת". ומרומז הדבר בפסוק הנ"ל, כי האותיות שאחר האותיות א'ש'ר', באות האותיות ש'ב'ת' [שאחר האות א' של א'שר באה האות ב', ואחר האות

ש' האות ת', ואחר האות ר' האות ש']. וזהו אומרו "מאשר", היינו על ידי האותיות "אשר", שהם כאמור האותיות הקודמות לאותיות המילה "שבת", לרמזו על השעות הקודמות ליום השבת, בזכותם יזכה האדם ל"שמנה לחמו", שיזכה לפרנסה מרובה, ויטריפהו הבורא לחם חוקן בריווח ובכבוד. אך "והוא", היינו מיום השבת עצמו, "יתן מעדני מלך", יזכה האדם למעדנים רוחניים הנשפעים ביום קדוש זה בלי שיעור וגבול.

בענייני פרנסה יש לנהוג כציפור

מנהג ישראל תורה, לתת מזון לעופות בשבת שירה (מגן אברהם סי' שכ"ד ס"ק ז' ומ"ב ס"ק ל"א), ויש שרמזו במנהג זה, שמדרך אכילת הציפור בגשתו אל המאכל הריהו מכופף את ראשו, תופס את המאכל במקורו ומיד מרים את ראשו כלפי מעלה, ושוב מרכין ראשו וחוזר ומעלהו, וחוזר חלילה. ללמדנו, שבענייני פרנסה, אף שעלינו להשתדל כדי להשיגה, מכל מקום נזכור תמיד להרים תיכף ומיד את הראש והעיניים למרום, לדעת שסוף דבר וראשיתו הוא מאת הקדוש ברוך הוא, הממציא לנו את הפרנסה.

מוסרו של החפץ חיים לתלמידו

בישיבתו של הגאון הקדוש החפץ חיים זי"ע למד בחור שהמתין לזיווגו כמה שנים אחר שבא לפרקו, פעם שאלו החפץ חיים אודות מצבו, ענה הבחור שאינו מסכים רק לשידוך שיתחייבו עבורו חמשה שנים "קעסט" [להיות סמוך] על שולחן חותנו, ולכן "יושב" הוא... שאלו החפץ חיים, וכי כמה שנים נראה לך שנקצבו ימי חיך, נבהל הבחור למשמע השאלה, ומיהר לענות, לכל הפחות "ימי שנותינו שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה"... אם כן, המשיך החפץ חיים ושאל, מאין תבוא פרנסתך בכל השנים היתרות ההם? ענה הבחור ואמר, הרי מאמין אנכי בה' אלקי, ובוודאי שהוא יהא בעזרי בענייני פרנסה וכלכלה. אמר לו החפץ חיים, הגע בעצמך, אם על חמישים שנה הינך מאמין ובוטח שהקדוש ברוך הוא ישלח עורך מקודש, האיך לא תאמין בו שיוזן אותך ויתן לך כדי מחסורך גם בחמש שנים הראשונות לאחר הנישואין?! (באר הפרשה בשלח עמ' ט"ו).

האמונה צריכה מעט סבלנות

כיוצא בזה הגאון הקדוש החפץ חיים זי"ע אמר פעם, שאדם שמעיין בתורה, יוכח לראות שבני ישראל לא שהו במרה כי אם יום אחד בלבד, ועם זאת כתוב (שמות טו, כד) וילונו העם לאמר מה נשתה, כשהם מלינים בבכיה על שאין להם מים לשתות כי מרים הם, והרי מיד למחרת באו אילימה, ושם שתים עשר עינות מים ושבעים תמרים, ואיך יתכן שרק יום אחד

היה חסר מבוקשם, וכבר הם כה מתלוננים? אין זאת אלא שהאדם הוא קצר רואי, ואינו יכול להתאפק ולדחות את חפצו ומבוקשו הנצרך לו עתה, אפילו לזמן קצר.

כשנשים ליבנו לדברים הללו, נחזה שהן טוב יותר שיחיה האדם בעיני האמונה, ויראה שלא יאריכו הימים והשעות, וכבר ה' ירוויח לו בכל ענייניו. ועל ידי האמונה, יקנה בנפשו את מידת הסבלנות, כי כל חסרון הסבלנות בא מכך שהאדם רוצה למהר לדעת ולהשיג מה מלפנים ומה מאחור, אך אם היה "מאמין", היה מכיר שאי אפשר לאחור המוקדם או להקדים המאוחר.

וַיִּוְשַׁע ה' בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל (יד, ל)

ה' דן לפי מעשיו עכשיו

נראה שמה שהקב"ה הושיע אותם, זה בעבור "ביום ההוא". והביאור הוא, שהמקטרגים קיטרגו, הרי עתידים ישראל לעבוד את העגל מרוב כסף וזהב, ואיך אתה מציל אותם? אמר להם הקדוש ברוך הוא, אני דן אותם כפי מעשיהם היום, והיום הם זכאים, ולכן אציל אותם. וכמו שמצינו בישמעאל שכתוב בו (בראשית כא, יז) כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם, ופירש רש"י (שם, על פי הגמ' בראש השנה טז:) שאדם נידון לפי מעשים שהוא עושה עכשיו, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות.

ולכך נאמר כאן "ויושע" ראשי תיבות וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית, שעשו אחר כך את העגל מפני הזהב שהיה עמהם, ואם כן כיצד "ויושע"? אלא מפני "ביום ההוא", משום שאני רואה אותם לפי היום ההוא, ולא לפי מה שיהיה אחר כך וכמו שכ' בס' של"ה (מסכת חולין ס"ו ס').

וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שִׁפְתַּי הַיָּם (יד, ל)

ה' הקים לתחיה את הסבא רבא של המצרים לראותם טובעים בים

איתא במדרש שכל טוב (כאן, סימן ל"א), וירא ישראל את "מצרים" מת, זה מצרים הזקן בן חם, אביהם של כל מצרים שכבר מת, והעמידו הקדוש ברוך הוא מקברו, לראות פורענות בניו. והיכן ראוהו ישראל? על שפת הים. עד כאן.

והביאור בזה הוא, שהפסוק נדרש "וירא ישראל את מצרים מת", ש"מצרים מת" הכוונה למצרים בנו של חם שהוא הסבא רבא של המצרים, והוא "מת" זה מכבר משנים

קדמוניות, ועם ישראל ראוהו, מפני שהעמידו הקדוש ברוך הוא מקברו, בכדי שיראה את הפורענות הבאה על בניו. והמקום שראוהו ישראל היה, "על שפת הים".

"וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם" (יד, לא)

מסירות נפש למדו מבתיה

שמעתי פירוש נפלא על פסוק זה, שהנה שנינו במדרש (ילקוט שמעוני רמז רל"ד ד"ה ויבואו) ובסוטה (לוז) שנחשון בן עמינדב קפץ תחילה לים ואחריו קפצו כל השבטים. ולכאורה הוא פלא, כיצד ידעו שאם אדם מוסר נפש, הקדוש ברוך הוא עושה איתו נס? ואין מקום לומר, שפשוט מסרו נפש למות. שהרי נחשון אמר לקדוש ברוך הוא "הגיעו מים עד נפש", דהיינו שביקש שהקדוש ברוך הוא יציל אותו כיון שמסר נפשו, ואם כן מהיכן למדו זאת?

ונראה לומר, שמכיוון שבשעה שבתיה בת פרעה ראתה את משה בתיבה על הסוף נאמר בה (שמות ב, ה) ותשלח את אמתה, ופירשו חז"ל (מגילה טו: ובסוטה יב:) שנשתרבה ידה 60 אמה. והיינו שכיון שהיא עשתה מה שביכולתה, הקדוש ברוך הוא המשיך וגמר את הדבר. וכיון שכל ישראל ידעו מנס זה, משם למדו שכשאדם מוסר נפש על דבר מצוה לכבוד הקדוש ברוך הוא, הקדוש ברוך הוא מסייעו. וזהו פירוש הפסוק "וירא ישראל", היינו שישראל ראו, שהמוסר נפש ה' יגמור בעדו להצילו ולהצליחו, בראותם את "היד הגדולה", של בתיה בת פרעה "אשר עשה ה' במצרים".

ע"י היד הגדולה זכינו לצאת ממצרים ע"י משה

לאור האמור יש ליישב גם קושיא נוספת בפסוקנו, מדוע נאמר "היד הגדולה אשר עשה השם במצרים", הן אז ראו ישראל את הניסים על הים, ועל כן היה צריך לומר, היד הגדולה שעשה ה' על הים, ולא במצרים?

אולם הביאור הוא כאמור, ש"היד הגדולה" הנזכרת כאן, היא נס ידה של בתיה בת פרעה שגדלה ונתארכה, ונס זה באמת היה במצרים. והיינו שעתה הבינו את הנס הגדול שנעשה עם בת פרעה שנתארכה ידה והוציאה את משה רבנו מן היאור, כי על ידי הצלה זו שהיתה על ידי "היד הגדולה", זכינו לצאת ממצרים על ידי משה, ועל ידו נעשו כל הניסים והנפלאות.

מדוע הטור בחר לפתוח את ספרו בהוי עז כנמר וכו'

ומעתה מובן גם מדוע הטור פתח את ספרו (אורח חיים סימן א') במאמר "יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר" וכו'. משום שאדם שרוצה ללמוד את כל ד' חלקי הטור, בודאי שצריך

למסור נפשו לכך, ולהיות "עז כנמר" וכו'. וזו כוונת הטור [בדרך דרש] "יהודה", דהיינו נחשון בן עמינדב שהיה משבט יהודה, "בן תימא", הוא תמוה, איך נכנס לים עד שהגיעו מים לאפו? והתירוץ לכך הוא משום, "הוי עז כנמר" שהיה לו עזות דקדושה ומסר נפשו וכו'. וכך כל אדם צריך שימסור נפש על עבודת השם.

"אִז יִשִּׁיר מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לֵה' וַיֹּאמְרוּ לְאִמְרָ" (טו, א)

שירת הים בשמחה, והאומרה בשמחה מוחלין לו עונותיו

כתב המשנה ברורה (סימן נ"א ס"ק י"ז) בשם הזוהר הקדוש (בשלח דף נ"ד ע"ב), יאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאילו באותו יום עבר, והאומר השירה בכוונה ובשמחה, מוחלים לו עונותיו. ודבר זה חידוש גדול, כי הרי ידוע לנו שמחילת עונות צריכה תשובה, תענית וצום וכמו שאמרו, ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה, אבל אמירת שירת הים בשמחה שכה גדול כוחה למחול כל עונותיו זה לא שמענו ומה הסברא בכך?

וראיתי שהביאו בשם ספר חסידים, משל לשר גדול שיצא לטייל ולצוד צייד, תוך כדי עיסוקו בצייד ביער, נעקץ ע"י יתוש. ברגעים הראשונים הכאב היה קל, אך כשחזר לביתו העקיצה החל להתנפח, ניסו בני ביתו של השר כל מיני תרופות ומשחות וזה לא עזר, המקום המשיך להתנפח עד שבמשך מספר ימים כל הגוף היה נפוח, הביאו בני הבית כמה וכמה מיני רופאים שינסו לעזור לשר ולהצילו, אך כל מה שנתנו לו לא הועיל והם לא מצאו תרופה למחלתו עד שהגיע למצב אנוש.

לבית השר היה רגיל לבוא איכר להביא ירקות טריים מהשדה ישר לביתו, והנה כשבא הוא כהרגלו, ראה את בני הבית עצובים ומתוחים ומתרוצצים לחפש רופאים אולי ניתן יהיה לעזור ולהציל את השר, שאל את בני ביתו של השר מה קרה, סיפרו לו את כל המעשה בעקיצת היתוש ושכרגע השר שוכב חולה במצב קשה מאד, חיש מהר עזב את הירקות ורץ לשדה להביא משם איזה עשב, ביקש רשות להכנס לחדר שהחולה שוכב שם הניח את העשב על מקום העקיצה וראה זה פלא אחרי זמן קצר חלה הטבה כללית במצב השר ולאט לאט שב לאיתנו עד שהבריא לגמרי בזכות העשב שהביא האיכר.

ברפואת הגוף, מיטב הרופאים לא יכלו לעזור בדרך הטבע ודוקא האיכר שאינו יודע ולא מבין במחלה זו הצליח כי חוץ מהדרך הטבעית יש בעולם גם דרך סגולית הפועלת בלא שנוכל להבין את דרך פעולתה. וכך צריך לדעת בענין שירת הים בשמחה היא סגולה שהעושה

אותה נמחלים עוונותיו אפשר לפעול באמירת שירת הים ככוונה ובשמחה ולהגיע עד גבהי שמים להשפיע ממרומים שפע טובה וברכה מחילה סליחה וכפרה.

בענין זה מסופר על הגאון הקדוש ר' שמלקא מניקלשבורג זצ"ל, שהיה רגיל ללמוד בהתמדה עד כלות הנפש, והיה מתמוטט בעל כרחו לשעה, ומתעורר ושוב לומד וכך חוזר חלילה. רעייתו ותלמידיו שפחדו על בריאותו עד מאוד, קראו לחברו ר' אלימלך מליזענסק שיושיעם. כאשר ראה ר' שמלקא את ר' אלימלך, שמח לקראתו ועשה לו כבוד גדול, ערכו שולחן יפה לר' אלימלך, והרב אכל עמו כי כן צריך ודיברו דברי תורה. השעה היתה מאוחרת והציעו את המטה לפני ר' אלימלך, אז אמר, אני לא אשן רק אם הרב ישן. ולכבודו של ר' אלימלך הלך גם ר' שמלקא לישון. והנה בבוקר בקומו עם כוחות רעננים ועם מוחין חדשים, על כן התפלל בחשק גדול ובהתעוררות עצומה, ואמר את שירת הים בניגון ובחשק גדול ובקולות, עד שכל הקהל חשב שהם עומדים על שפת הים ועוברים את הים, והיו מרימים את בגדיהם שלא ירטבו.

"אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר" (טו, א)

למה נאמר ישיר ולא שר

ניתן לחלק את המילה "ישיר" כך: י'-שיר, היינו שעשרה שירות נאמרו בעולם, ואלו הן: שירת הים, הבאר, האזינו, יהושע, דבורה, חנה, דוד, שלמה, חזקיה, וכן השירה שיאמרו לעתיד לבא (עי' מדרש והזהיר פ' בשלח דף כ' ע"ב).

בהקשר לזה יש להוסיף שהנה השירה מדברת בלשון עתיד אז "ישיר משה", תחילה (סוטה ל:), ואחר כך ישראל עונים "ויאמרו לאמר", זאת השירה נאמר לדורות עולם בכל יום (זרע קודש הורביץ ח"ב דף ל"ב ע"ב).

"את השירה הזאת לה'" (טו, א)

'את' לרבות שיר השירים

בתוספות השלם (בהשלמות לפרשת בשלח) כתב דבר פלא, שבמעמד זה אמרו בני ישראל גם את מגילת שיר השירים, וכמו שכתוב **"את השירה הזאת"**, המילה "את" באה לרבות את שיר השירים, וכמו שאמרו חז"ל במדרש (שיר השירים רבה פרשה א' סי' ה'). ובס' הרוקח (שם) ובספר הקנה (סוד שם ע"ב אות ו') הוסיפו, שזה הטעם ששיר השירים מכונה בשם זה, לפי ש"השירים" אותיות "שיר הים" או "השיר ים".

"סוס וְרָכְבוֹ רָמָה בַּיָּם" (טו, א)

הטבעת הסוסים מפני המכשפים

תמה הגאון הקדוש בעל שבט מוסר זצ"ל בספרו מגלה צפונות (עמ' רל"ד) בזה הלשון: ראוי לחקור, למה זה עשה אלהים להטביע בים גם את סוסי המצריים? ואם האדם חטא, בהמה מה חטאה? גם כיון שטבע הסוסים לשוט, למה לא הניחם ה' לצאת מן הים בשחיה ויהיו לישראל מקנה הסוסים רב מאוד?

ונזכר לומר על דרך שאמרו רבותינו ז"ל (ראה רש"י שמואל א, טו, ג) גבי שאול המלך ע"ה במלחמת עמלק, שציוה הקדוש ברוך הוא להמית גם את הבהמות [כמו שנאמר שם "משור ועד שה מגמל ועד חמור"] מטעם שהיו מכשפים ונכנסים בתוכם להנצל וכו'. גם כך המצריים, בהיותם כולם מכשפים, בראות עצמם באותה צרה, נכנסו בכישופיהם בתוך הסוסים, באומרם הסוס ישוט כטבעו ויוציאנו חוצה. לכך ירה להם ולסוסיהם בים, ובתוך גופי הסוסים מתו, וקבורת חמור נקברו. עד כאן לשונו.

"סוס וְרָכְבוֹ רָמָה בַּיָּם" (טו, א)

הטביע עמהם את שר מצרים ושאר מזיקים

כתב המקובל רבי שמשון מאוסטרופלי זיע"א בס' דן ידין (כאן אות י"ז) ש"סוס ורכבו", זה הוא השר של מצרים למעלה, שבא עם פרעה למלחמה עם ישראל. והנה שמו של השר של מצרים הוא "סורב", ונרמז בראשי תיבות הפסוק ס'וס ו'רוכבו ר'מה ב'ים, שבתחילה הפיל הקדוש ברוך הוא את השר של מצרים ועל ידי זה נפלו גם מצרים שלמטה. עד כאן.

עוד כתב, שגם "רכב" בגימטריא "המזיקין", שאסרם פרעה, למען יהיו סרים אל משמעתו. והוא"ו של "רכבו" הוא כינוי, כמו רכב שלו, כלומר המזיקין שלו, שהם היו ברשותו של פרעה. ועל ידם לקח פרעה את עמו ששכנעם ואמר להם שלא ייראו מלבוא עמו, שהרי יהיו בעזרם כל שרי מעלה. ואעפ"כ לא עזר לו מאומה אלא "סוס ורכבו רמה בים" שהשליכם הקב"ה בים ואחריהם את כל רוכבי הסוסים שבאו ממצרים.

"עֲזֵי וְזַמְרַת יְהוָה לִי לִישׁוּעָה" (טו, ב)

עוזי משום זמרת יה

בספר ילקוט חמישאי (כריף, בשלה, עמ' 145) הביא בשם הרב חיד"א בספרו נחל קדומים (פ' בשלח טו, א), בשם רבנו האר"י הקדוש (שער הפסוקים פ' בשלח), דהנה אמרו חז"ל

שבשעה שישראל ירדו לים, פרחה נשמתם. והביא הקדוש ברוך הוא מלאכים שיזמרו להם שירות ותשבחות, ועל ידי כך חזרה נשמתם. ופירש בזה את הפסוק כך, "עזי", היינו הכח שהיה לי לקום לתחיה אחרי שפרחה נשמתם, היא בגלל ו"זמרת יה", היינו בזכות שירת המלאכים, לכן "ויהי לי לישועה", שחזרה נשמתם.

בזכות עזי וזמרת יה - יהיה לי ישועה

בגמרא (סוטה יב:) נחלקו האמוראים מתי בתיה בת פרעה הצילה למשה מן היאור ר' חנינא בר פפא אמר אותו היום עשרים ואחד בניסן היה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מי שעתיד לומר שירה על הים ביום זה ילקה ביום זה? רבי אחא בר חנינא אמר, אותו היום ששה בסיון היה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתיד לקבל תורה מהר סיני ביום זה ילקה ביום זה?

אם כן ישנה מחלוקת בזכות מה ניצל משה, בזכות התורה או בזכות שירת הים. וא"כ יש לרמוז שזה מה שאמר משה בשירה, "עזי", היינו התורה (הנקראת עוז, מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דשירה ריש פרשה ג'), "וזמרת", זו השירה, הם "ויהי לי לישועה", היינו או התורה או השירה, הם אלו שהיו לי לישועה, שעל ידם ניצל בניקותו מטביעה בים סוף.

בזכות "עזי" יזכה ל"זמרת יה"

עוד אמרו המפרשים, אדם שרוצה לזכות לזמרת לזמור לכבוד הקדוש ברוך הוא לעתיד לבוא, צריך שתהיינה לו ג' מעלות, והן, ענוה, זריזות לתורה ולמצוות, ויראת שמים בסתר כבגלוי. על כך ישנו כאן רמז בפסוק, שראשי תיבות "עזי", הוא ענוה זריזות יראה, היינו שאם יש בך מידות אלו, אזי "וזמרת י"ה", אזי יזכה לזמור לשם ה' (דרש יהודה).

משה רבנו הקים לתחיה שני אחים ששמותם עזי וזמרת

בספר זכרון רחמים (הביאו בספר ילקוט המוסר ואבני השהם ערך ע' אות י"ג) כתב, כאשר פלט הים את המצרים מתים על שפת הים, ישראל היו שמחים ושרים, ומשה רבינו ע"ה היה מחפש אנה ואנה לראות האם חס ושלוים ישנו איש ישראל שנשאר בים סוף, או שהוא בצער ויצילהו. והנה ראה אשה אלמנה מישראל יושבת אצל גוי מת, ותולשת שעררה ובוכה, כאדם שמתו מוטל לפניו. שאל אותה משה רבינו ע"ה, הן את מעם ישראל, ומה לך אצל זה הגוי המת שאת בוכה עליו? השיבה למשה רבינו ע"ה, איני מצטערת במותו, אלא להיפך, כי אני אשת פלוני ישראל, והיו לי שני בנים אשר כל אחד מהם ראוי לגדולה, ונתקנא בהם זה הארור הגוי והרג אותם. וכעת אני רואה את זה הארור ורוצה לנקום ממנו, על שלא זכו בני לראות

בשמחת ישראל, ועל אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים. מיד התחנן משה לפני השם יתברך ואמר, רבונו של עולם, אם נא מצאתי חן בעיניך, עשה נא תרופה לאשה הזאת, למען תהיה בשמחה עם כל ישראל. מיד ציוה השם יתברך למשה, שישים את המטה שלו בעינו של זה הארור, וכך יקומו לתחיה שני בניה ויצאו משני עיניו. שאל משה את האשה את שם בניה, והשיבה האחד שמו "עזי", והאחד "זמרת". תיכף ומיד משה רבינו עליו השלום הנביא הנאמן, שם את המטה בתוך ימין עינו של זה הארור, ואמר "עזי תצא", ונעשה נס ויצא מעינו. וכך עשה גם בשמאל עינו ואמר, "זמרת תצא" ויצא. קמה האשה והחזיקה בשני בניה ואמרה, "עזי וזמרת יה, ויהי לי לישועה".

"זֶה אֵלַי וְאֵנֹוֹהוּ" (טו, ב)

יורדי הים ראו את דמותו יתעלה

במדרש רבה (כאן, סוף פרשה כ"ג) אמר רבי ברכיה, בא וראה כמה גדולים יורדי הים, שהרי משה רבן של כל הנביאים נתחבט והתחנן לפני הקדוש ברוך הוא שיראהו הדמות שנאמר (שמות לג, יח) הראני נא את כבודך, אמר לו (שם כ-כב) לא תוכל לראות את פני וכו', ושמתיך בנקרת הצור. אף החיות הנושאות את הכסא אינן מכירות את הדמות, וכשמגיע זמנם לומר שירה, שואלים, איה מקום כבודו. ואילו בקריעת ים סוף ועולי הים, כל אחד מראה באצבעו ואומר "זה אלי ואנוהו". עד כאן. וזהו כמאמר חז"ל (מכילתא בשלח ב', ובילקוט שמעוני רמז רמ"ד ועוד) ראתה שפחה על הים, מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי.

"יְמִינְךָ ה' נֶאֱדָרִי בְּכַח יְמִינְךָ ה' תִּרְעֵץ אוֹיֵב" (טו, ו)

כשעושים רצונו יתברך השמאל נהפך לימין

יש לדקדק, מדוע נכפלה המילה "ימין" שתי פעמים? ופירושו המפרשים (רש"י כאן, ומקורו ממכילתא מסכתא דשירה פרשה ה'), שבשעה שישראל עושים רצונו של מקום, השמאל נעשית ימין וכו'. עד כאן. וזה מה שאמר הכתוב (תהלים עז, יא) שנות ימין עליון. ופירושו שכביכול נעשה שינוי ביד שמאל העליונה, ולאהבת ישראל נהפכה לימין, ולכן היו כביכול שני ידי ימין עליונות, שפעלו את קריעת ים סוף.

"יְמִינְךָ ה' נֶאֱדָרִי בְּכַח יְמִינְךָ ה' תִּרְעֵץ אוֹיֵב וְכִרַב גְּאוֹנְךָ תִּהְרַם קַמִּיךָ" (טו, ו-ז)

"תרעץ אויב" אותיות צרעת אויב

כתב מורנו רבי חיים ויטאל זלה"ה (שער הפסוקים בשלח סי' ט"ו) "תרעץ אויב" אותיות "צרעת אויב". עיין שם. ויש לבאר שהענין הוא, שאיוב יעץ לפרעה שישלוט על גופם וממונם של

ישראל (זוהר ח"ב דף ל"ג ע"א ועיין סוטה יא.) ולא על נשמתם. ולכן במדה כנגד מדה, איוב לקה בגופו ובממונו ולא בנשמתו, וכאשר אמר לו הקדוש ברוך הוא לשטן (איוב ב, ו) אך את נפשו שמור.

ואמרו בזוהר הקדוש (ח"ב דף ל"ד סוע"א), שכל זמן שהיה איוב אצל פרעה היה מגין עליו. כיון שלקה איוב, לא יכל להגן על פרעה, וזה שנאמר כאן, "ימינך ה' תרעץ איוב", היינו כיון שימין ה' שלחה "צרעת לאיוב" [אותיות תרעץ איוב], לזה "וברוב גאונך תהרוס קמיד", אלו פרעה ועמו. עד כאן.

ובזה יובן מה הטעם ששלח לאיוב צרעת בגופו, וכמו שממשיך הפסוק (להלן ט) ומבאר מפני כן, "אמר איוב" אותיות "איוב", "ארדף אשיג אחלק שלל", ולכן, "נשפת ברוחך כסמו ים", לפרעה ועמו.

ולכך רמזו המפרשים (לעיל יד, לא) ויראו העם את י' ויאמינו בה', ראשי תיבות איוב, שהיה ירא אלהים, וכאמור שלזה היה מגין עד עכשיו על פרעה.

תהרוס קמיד זה גוג ומגוג

הזוה"ק (פרשת בשלח דף נו:) מסביר את פסוקנו כך, דהנה בלשון הפסוק היה לו לומר בלשון עבר ולא בלשון עתיד שכן השירה היא על מה שהיה, וא"כ מדוע נאמר תרעץ איוב, תהרוס קמיד וכדו'. ומסביר הזוה"ק דעמ"י כיון בשירתו על הגאולה העתידה לעתיד לבוא וזה שאומר - ימינך ה' נאדרי בכח - בזמן הזה, בעולם הזה. ימינך ה' תרעץ איוב - בזמן מלך המשיח. וברב גאונך תהרוס קמיד - לביאת גוג ומגוג. תשלח חרנג יאכלמו קש - לתחית המתים, שכתוב (דניאל יב, ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם. וכתב על זה הגאון רבי אברהם סבע (סב אשתו של מרן השו"ע) בספרו צרור המור (כאן) שראה לרבי יוסף קמחי ז"ל בפירושו לנביאים אחרונים, שראה כתוב בספר אחד, שאלכסנדרוס מוקדון הסגיר לגוג ומגוג בהרים גדולים וגבוהים, שאין להם מוצא אלא ממקום אחר. ובנה סביבו בנין חזק מחומת ברזל, כדי שלא יוכלו לצאת. וציווה בחכמה גדולה, ליתן שם אנשים המכים תמיד בחומה בפטישים וקרדומות, כדי שיבינו האנשים שבפנים, שלעולם מוסיפים בונים ומחזקים את החומה, באופן שלא יצאו משם לעולם, ושלכן הבנין לא יהרס ולא יפתח. עד שיבוא אותו יום הגדול והנורא, שירצה ה' שיצאו משם, כמו שנאמר (יחזקאל לח, יח) ביום בא גוג על אדמת ישראל. ולפי שאז ירצה ה' לקדש את שמו, ולהודיעו לעיני הגויים, כמו שנאמר (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים, אז יהרוס השם יתברך את אותו בנין, כדי שיצאו משם, כמו שאמר הזוה"ק וברוב גאונך תהרוס קמיד, אלו גוג ומגוג.

והנה זה מה שנאמר ביחזקאל (לח, ד) והוצאתי אותך ואת כל חליך, כי זו ההוצאה היא יציאת אותם הרים. ועוד כתיב בפסוק (שם, יח - כ) על יום בא גוג "ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה לארץ תפול", שזה רמז על החומה שאמרנו שבנה אלכסנדרוס מוקדון. וכן חתם השירה על העתיד בבנין בית שלישי, באומרו מקדש ה' כוננו ירך, כי בית המקדש הוא עתיד להבנות ביד השם יתברך שיהיה לו קיום לעולם שלא יחרב עוד. [שאלו בתי המקדש] הראשונים לפי שנעשו על ידי אדם, לא היה להם קיום, לפיכך אמר מקדש ה' כוננו ירך, ובאותה שעה ה' ימלוך לעולם ועד. אמן.

"נַעֲרְמוּ מַיִם נִצְבּוּ כְמוֹ יַד נִזְלִים" (טו, ח)

מעשה עם הגאון מוילנא והאבן שבקעה מים

איש מעובדי המוזיאון הרוסי לא ידע את פשרה של האבן הקטנה המונחת בכספת המוזיאון כשהיא שמורה ומוגנת היטב. ידוע ידעו היטב כי מדובר באבן נדירה וסגולית בעלת יכולות מיוחדות, אך אף אחד מהמתבוננים, לא השכיל לידע ולהשיג מה הן אותן יכולות, ומה יש בכוחה של אבן זו. נסיונות מדעיים רבים נעשו בכדי לפצח את סודה של האבן, אך ללא הועיל. זה אומר בכה וזה אומר בכה, אך האבן נשארה חתומה ומסתורית.

שאלת האבן הפלאית הסעירה את טובי המוחות ברוסיה, והגיעה עד החלונות הגבוהים בשלטון הרוסי. שם נפלה ההחלטה, לפנות לחכמי הטבע שבגרמניה, אשר באותם הימים, לפני קרוב לשלוש מאות שנה, היתה ידועה בחכמיה, ולבקשם לתהות על קנקנה של אבן זו.

גם הגרמנים העלו חרס בידם, עשרות בדיקות ונסיונות כאלה ואחרים, לא העלו דבר או חצי דבר. האבן הבוהקת שמרה על סודה בעקשנות רבה, כמו לעגה לרבים שניסו בכל דרך אפשרית לגלות את צפונות כוחותיה העל טבעיים.

רגע לפני שהגרמנים המיואשים החזירו את האבן לממשלה הרוסית, הציע בפניהם אחד מגדולי המסיתים והמדיחים שבאותם הימים, משה מנדלסון שר", מאבות תנועת ההשכלה ההרסנית, לצרף יחד עם האבן הצעה מעשית, לפיה ישלחו גורמי השלטון ברוסיה את האבן אל הגאון רבי אליהו היושב בוילנא, והוא בחכמתו ובתבונתו, בוודאי יצליח למצוא מענה לשאלה קשה זו.

לא מאהבתו את הגאון מוילנא הציע אותו רשע הצעה זו, אלא מרוע לבבו. סבור היה שתעלומה זו אינה בת פיתרון, ולא קיימת אפשרות לדעת את מהות האבן. לכן ביקש שהאבן תגיע אל הגאון מוילנא, וכך ימצא הגאון את עצמו מובך באין תשובה לפתרון החידה.

השלטונות ברוסיה קיבלו הצעה זו, ושליח מיוחד נשלח אל העיר וילנא, כשבאמתחתו האבן היקרה. השליח הסביר לגאון מוילנא, כי יודעים הם בוודאות מוחלטת, מכח מסורת העוברת בידם מדור לדור, כי לאבן זו יכולות נדירות ועל-טבעיות, אך הם אינם יודעים מה הן אותן יכולות, ובקשתם שטוחה אפוא בפני הגאון מוילנא שיואל להשיבם דבר.

במבט ראשון לא ידע הגאון מה להשיב לשליח הרשויות, הוא כלל לא הכיר את האבן ולא ידע מה יש בכוחה. אולם הגאון לא מיהר לדחותם, וביקש מהשליח שישאיר את האבן על שולחנו, בכדי שיוכל להתבונן בה, תוך כדי שהוא מבטיח שתכף כשיידע את טיבה של האבן, יודיעם דברים כהווייתם.

הסכים השליח ופנה לדרכו, כשהוא משאיר את האבן על שולחנו של הגאון ותכף שקע בתלמודו בהתנתקו מכל הבלי העולם.

חלפו מספר שעות, וילד קטן ושובב מבאי הבית, נכנס אל חדרו של מוילנא. בראותו על השולחן כוס מים ואבן קטנה, הכניס את האבן אל תוך הכוס, מבלי שהגאון הבחין במעשיו. כשהגיע רגע בו הגאון ננער משרעפי עיונו, הבחין כי האבן נעלמה ממקומה ואיננה, נבהל הגאון מאוד ופנה לחפש את האבן, ויפן כה וכה והנה הוא רואה מחזה פלא, המים שבתוך הכוס העומדת על שולחנו חצויים לשתיים, נערמו מים ונצבו כמו נד! והאבן הקטנה האבודה מצויה לה בתחתית הכוס.

נזכר הגאון מוילנא כי מבואר בתלמוד הירושלמי, שהאבן הקרויה "סנפירינון" יש בכוחה לבקוע מים, והבין כי מן השמים הודיעוהו את סודה של האבן, ובכדי לקדש שמו יתברך באומות גילו לו כי מדובר באבן "סנפירינון". כשתשובת הגאון מוילנא יחד עם האבן הגיעה לידי החוקרים, הם התפעלו מאוד לשמוע כי הגאון הצליח תוך זמן קצר לפתור את תעלומת האבן, ואמרו, רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, אשר לו אלקים קרובים אליו.

מה היה הנס בקריעת ים סוף

כשהגיעה השמועה לאוזניו של הרשע משה מנדלסון, והוברר לו כי אכן הגאון מוילנא גילה את סודה של האבן. כמעט ונטרפה דעתו עליו מקנאה ומתסכול, הן "לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת בריך". הלוא כל מטרתו בשליחת האבן אל הגאון, היתה אך ורק כדי להשפילו, כשיוודע שאין הוא בקי דיו בחכמת הטבע, והנה הוא זה שהביא לו פאר וכבוד, והכל מסיחים בגדולתו ובחכמתו.

או אז החליט הרשע לבוא ולקנטר את הגאון בדברי אפיקורסות, וכך הוא שאל את הגאון: אם אכן טבע אבן הסנפירינן הוא לבקוע את המים, מה אפוא היה הנס בקריעת ים סוף, כשהמטה של משה רבינו הנטוי על הים היה עשוי מסנפירינן, ונמצא שבדרך הטבע בקע הסנפירינן את המים?

ענה לו הגאון: רשע, צא ודקדק באותיות התורה, בה כתוב (שמות יד, טז) ואתה הרם את מטך ונטה את "ידך" על הים ובקעהו, ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה. הרי שמשה רבינו נצטווה מאת ה' להרים ולסלק את המטה מעמו, ולבקוע את הים באמצעות ידו בלבד! וזאת ציווה ה', כדי שאכן לא יהיה פתחון פה לרשעים לומר שבכח מטה הסנפירינן נעשה נס קריעת ים סוף.

"נְעַרְמוּ מִיָּם נִצְבוּ כְּמוֹ נֵד נְזָלִים" (טו, ח)

נס הצלת הגאון בעל שבט הלוי ואשתו

בחודש כסלו שנת תרצ"ט, בחופי הים התיכון, עגנה אוניה כשני קלומטרים מנתניה, ובתוכה נשמעה הכרזת רב החובל, נוסעים יקרים, אני מצטער להודיע כי מלאי הדלק באוניה אזל. משמעות הדבר היא כי הספינה נעצרה בלב ים. מי שיודע לשחות, שיקפוץ למים, וינסה להתקרב לחוף מבטחים בשחייה. אין לי עצה עבור מי שאינו יודע לשחות.

ההכרזה הנואשת נשמעה באישון ליל, בלב ים, בין דפנותיה הרעועים של ספינה חורקת, שיצאה בסתיו תרצ"ט מבירת אוסטריה לכיוון חופי ארץ ישראל. הקריאה שנשמעה מפי הקפטן, היתה שריקת הסיום של ניסיון אומלל וחסר מזל, של כמאה וחמישים נוסעים מאירופה, שביקשו להגיע לארץ ישראל. סירובם של השלטונות הבריטים לאשר לאוניה לעגון, גזר את גורלם של מרבית נוסעי הספינה.

לאחר מכן כינס הקפטן את צוות המלחים והודיע להם, כיון שמלאי הדלק הגיע לקו האדום התחתון, לכן גם האופציה להפליג חזרה לאירופה אינה רלוונטית עוד. המשמעות היא, שעל מאה וחמישים הנוסעים יהיה להסתדר בכוחות עצמם. מי שישרוד את הנחשולים ויחצה אותם בשחייה, חייו יהיו לו לשלל, ומי שלא יוכל למערבולות, יהיה גופו לשלל עבור שוכני הים.

מול העיר נתניה, במרחק שני קילומטרים מרצועת החוף, הגיעה הספינה לסוף דרכה. זעקות שבר נשמעו מהמנועים, ולאחריהן קול דממה דקה. מנועיה דממו. תא הניווט ננטש. בין

התאים התהלכו שלדי אדם, שעניניהם יצאו מחוריהם וגופם רועד מקור ומסויט כאחד, היצלחו את המסע המסוכן? בין הנוסעים היה מרן בעל שבט הלוי זי"ע, רבי שמואל הלוי וואזנר ורעייתו, לאחור חודשים של מסע טראגי, עומדים בני הזוג מווינה לקפוץ אל המים שאין להם סוף.

מתוך מאה וחמישים נוסעים, רק שישה עשר אזרו אומץ להסתכן ולקפוץ אל המים. כיון שמרן והרבנית ידעו לשחות, הם פתחו במסע ימי מסוכן ונועו, לכיוון חופי ארץ ישראל. לימים, סיפרה הרבנית לילדיה, כי גם אז, במצב של סכנת טביעה מוחשית, סירב מרן לזוז מעקרונותיו כמלוא הנימה. מסיבות של חסידות וצניעות, אבי ואמי חתרו תחילה לעבר נקודה ימית מרוחקת, על מנת להתרחק מארבעה עשר פליטי הספינה האחרים, גם אם מדובר במלחמה על החיים, בתוך גלים שוצפים ומערבולות איומות.

נורא נוראות, אברך שנמלט מאירופה ונאלץ להותיר בה את בנו יחידו. אברך שנאלץ לעשות עם רעייתו חודשים ארוכים של חוסר וודאות בין גלי הים, וכעת, כאשר הוא מנסה לחצות את רצועת החוף בשחייה, הדבר הראשון שמעסיק אותו, הוא הצורך לשמור על חסידותו ופרישותו. כי זה היה מרן, יראתו, חסידותו וגדלותו כרוכות זו בזו וניזונות זו מזו.

מערבולות איומות פגשו את מרן והרבנית. לפרקים חשו שהנה הסוף מתקרב, ובראשו של רבינו חלף הפסוק (תהלים סח, כג) אמר השם מבשן אשיב, אשיב ממצולות ים. לאורך המסע שארך שעות ארוכות, נשרו מרבית פליטי הספינה האחרים. מקרב שישה עשר נוסעים שרדו רק שישה, רבינו והרבנית וארבעה נוספים, וכל השאר טבעו במצולות.

"פעם נסעתי עם אבא לנתניה", סיפר בנו רבי יוסף צבי, "כאשר עמדנו בסמוך למלון גלי צאנו, הצביע אבי על נקודה רחוקה בלב ים ואמר לי, כאן, במרחק שני קילומטרים, חצינו, אני ואמך, את הים בשחייה, עד אשר הגענו חסרי כל, אך בריאים ושלמים אל חופי ארץ הקודש".

"אמר אויב אַרדף אשיג אַחלק שְלֵל" (טו, ט)

העוסק בש"ס זוכה לישועה

יש לדרוש את הפסוק שבגלל ש"אמר אויב ארדוף אשיג", לכן זכו עם ישראל ל-"אחלק שלל", כאשר נעשה לבסוף, שזכו עם ישראל לשלל רב בביזת הים.

זאת ועוד "שלל" עולה בגימטריא בדיוק "ש"ס", לפי שהעוסק בש"ס ובפוסקים בענין "ארדוף אשיג", זוכה להשיג שלל שזה הש"ס, וזו התורה הקדושה שתביא לו ישועה בכל חייו.

"מי כמכה בַּאֲלֵם ה'" (טו, יא)

גלגולי פרעה

בשעה שאמרו ישראל לפני ה' "מי כמכה" וגו', שמע פרעה את המילים הללו, ובאותה שעה היה מטורף בלב ים, ונשא אצבעו לשמים ואמר, מאמין אני כך שאתה ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. ואין אלוה זולתך. מיד בא גבריאל והטיל שלשלת ברזל על צוארו, ואמר לו בפה מלא, רשע, אתמול אמרת "מי השם" ועכשיו אתה אומר "השם הצדיק"? מיד הורידו למצולות ים עד חמשים יום וציערו מאד, כדי שיכיר את נפלאות ה'. לאחר מכן המליכו על נינוה העיר הגדולה. ובשעה שאמר יונה הנביא (יונה ג, ד) עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת, פרעה קם מכסאו כי רעדה אחזתו, ויכס שק וישב על האפר. ויצעק ויאמר, האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה ואל ירעו, ומים אל ישתו שלשת ימים. כי יודע אני שאין עוד אל אחר כמוהו בכל העולם, וכל דבריו אמת וצדק, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט צדיק וישר הוא. וחזר בתשובה הוא וכל אנשי נינוה. ובשכר זאת לא מת פרעה, ועדיין חי ועומד בפתחה של גיהנם. וכשנכנסים אומות העולם, ופושעי ישראל בגופן וקרקפתא דלא מנח תפליו, ומשקרי ברית מילה, אז פרעה מודיע להם גבורות של הקדוש ברוך הוא, ואומר להם, למה לא למדתם ממני דעת, על מה שעשה לי במצרים ובים הראני נפלאות, עד שהאמנתי בו בעל כרחי. לכן אמרו רבותינו ז"ל כי אברהם אבינו ופרעה, עומדים בפתח גיהנם לבחון את שומרי ברית מילה, ומצילים אברהם אבינו מדין גיהנם. אבל אלו שלא שמרו ברית וזנו אחרי שרירות לבם, פרעה מעיד עליהם כי הם ערלים כמוהו, ונמשך להם עורלתם, שנאמר (יחזקאל לב, יט) רדה ואשכבה את ערלים, היינו פרעה ונבוכדנצר וכיוצא בהם. וכראות ישראל את כל זאת נבואה, אז פתחו ואמרו, "מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקודש". (מתוך מעשה הגדולים, אבידני, שמות, כאן, עמ' רמ"ו).

"מי כמכה בַּאֲלֵם ה'" (טו, יא)

אף המצרים אמרו שירה

בילקוט שמעוני (שמות רמז ר"ג) דורש על פסוקנו בזה הלשון, כיון שראו ישראל שאבד פרעה וחילו בים סוף, ובטלה מלכותם של מצרים, ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהם, פתחו כולם את פיהם ואמרו 'מי כמכה באלים ה''. ולא ישראל בלבד אמרו שירה, אלא אף האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהם, כפרו כולם בעבודה זרה שלהם, ופתחו פיהם והודו למרום ואמרו, מי כמכה באלים ה'. עד כאן.

בספר כסא רחמים (מלמד, בשלח עמ' מ"ח) כותב, שלפרעה הרשע נתן הקדוש ברוך הוא חיות כדי שלא ימות (פרקי דרבי אליעזר פרק מ"ב), ולכך פרעה אמר (שמות טו, יא) "מ"י כמכה וגו', משום שבתחילה פגם בשם מ"י כשולזל בה' ואמר (שמות ה, ב) מ"י ה' אשר ישמע בקולו, ולכך עתה תיקן זאת בשבחו לה' ב"מ"י כמכה.

"נְטִיַת יְמִינְךָ תְּבַלְעֵמוּ אֶרֶץ" (טו, יב)

בזכות שאמרו ה' הצדיק זכו לקבורה

פירש רש"י ז"ל (כאן, ומקורו מכילתא מסכתא דשירה סי' ט') בשכר שאמרו (לעיל ט, כז) ה' הצדיק, זכו לקבורה. עד כאן. והיינו לפי שהשם יתברך מודד מדה כנגד מדה. והמצרים בתחילה לא היו מודים במלכות שמים וארץ, ואילו עכשיו שהודו ואמרו "ה' הצדיק", שמלכותו בשמים ובארץ ואין זולתו, לכך תחת שהודו שהקדוש ברוך הוא הבעלים על הארץ, נתן להם ה' חלק ונחלה בארץ לקבורתם. (ילקוט המוסר ואבני השהם ח"ב כאן עמ' ק"ח).

פעם אמר הגאון הקדוש הרמ"ח מסלאנים זי"ע בדרך צחות, כי ג' דברים מתברך כל איש לעת פטירתו מן העולם, א. שתצא נשמתו במעמד מנין מבני ישראל. ב. שיזכה לטבילת גופו אחר הפטירה. ג. שיגיעו מעותיו וירושתו למקומות טובים וראויים. והנה אף המצריים זכו לכך, הן יצאה נשמתם במעמד שישיים רבוא מבני ישראל. גם זכו לטבילה כהוגן במי ים סוף. וכספם וזהבם הגיעו למקומות הטובים ביותר לידי בני ישראל, וכל זה בזכות שאמרו משפט אחד "ה' הצדיק" ועל אחת כמה וכמה מי שבמשך כל ימי חייו עובד את ה' עבודה תמימה וטהורה שיזכה לרוב טוב שבעולם.

"נְחִיַת בְּחֶסֶדְךָ עִם זֵי גְאֻלְתִּי" (טו, יג)

עולם חסד יבנה

בפסוק זה אנחנו רואים את גודל חסדו של ה' יתברך אשר הוציא את בני ישראל ממצרים וברחמיו המרובים הנחנו בנחת ובחסד עד אשר הביאנו אל ארץ ישראל. בענין זה סיפר אחד הרבנים, שבהיותו בגיל חמש עשרה, כיתת רגליו ללכת מוילנא למקום תורה הנמצא בסמיכות לראדין, עירו של החפץ חיים. ובהיות והיה עני מרוד, ולא היו בידו מעות לנסוע אל ישיבתו, לכך עשה דרכו רגלי, מסע שנמשך כמה ימים. והנה דרכו עברה בעיר ראדין, וכאשר ערב היום, כמנהג אותם ימים, סר הבחור ללון בבית המדרש. לפנות בוקר לפתע הקיץ משנתו, ומה השתומם לראות את ה"חפץ חיים" עומד על ידו עם כלי מים ומגבת, והציע לבחור ליטול

ידיו. לאחר מכן הגיש לו בידו האחת חלה, וביד השניה הציע לו כוס חלב לסעוד את לבו. אחר כך תיקן את מושבו של הנער בכר ובשמיכה שהביא ה"חפץ חיים" מביתו, ואמר לו שימשיך לישון להכין עצמו לעמל היום הצפוי לו. ולא זו בלבד, אלא שלמחרת ליווה אותו החפץ חיים עם צידה לדרך ודמי נסיעה, כדי שלא יצטרך להמשיך בדרכו ברגל.

העגלה שסחבו גאוני עולם

כיוצא בזה גם מסופר על הגאונים רבי עקיבא איגר ובעל נתיבות המשפט, שבאו לאסיפת רבנים שנערכה בווארשא. יצאו בני העיר לקבל את פניהם, ולרוב חיבתם ואהבתם ומפני הכבוד כי רב הוא, התירו את הסוסים ממרכבתם, ורתמו האנשים את עצמם במקום הסוסים, לזכות לשמש את הגאונים. ראה זאת רבי עקיבא איגר, והוטב בעיניו הכבוד שחולקים לריעו הגאון רבי יעקב מליסא בעל ה"נתיבות המשפט". ולכך ירד אף הוא מהמרכבה והצטרף למושכים בעול. ראה זאת רבה של ליסא בעל הנתיבות, ואף בעיניו הוטב הכבוד שחולקים לרבי עקיבא איגר, וירד אף הוא מהמרכבה ומשך גם הוא בעול. וכך משכו הכל ברוב תרועה את המרכבה הריקה לכבודה של תורה.

"אל נזה קדשך" (טו, יג)

לזכות להיות מדור שכינה

בתרגום יונתן (כאן) פירש את הפסוק, שה' בחסדו יוביל את ישראל אל בית המקדש מדור בית השכינה. עד כאן. והנה תנאי מותנה לזכות לבא אל מדור שכינה, וכמבואר בגמרא (בבא בתרא צח). אמר רב יהודה אמר רב, כל המתגאה בטלית של תלמיד חכם ואינו תלמיד חכם, אין מכניסים אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא. עד כאן. וביאר המהרש"א (שם) שסיבת הדבר היא, מפני שיש כאן מדה כנגד מדה, הוא התגאה במחיצה שאינה שלו, שהרי לבש בגד שאינו ראוי לו, אף אין מכניסים אותו למחיצתו של הקדוש ברוך הוא, שהיא אינה מחיצה שלו.

"תפל עליהם אימתה ופחד" (טו, טז)

הניסים והנפלאות שיעשה לנו הקדוש ברוך הוא לעתיד

אמר להם משה לישראל, אחי, דעו כי לא בכח יגבר איש, ואל יתהלל לא חכם ולא עשיר וגיבור לכבוש אפילו עיר אחת, אלא בגבורת השם יתברך. שהרי כמה גבורי אומות העולם עתידים להלחם בכם, והקדוש ברוך הוא נותן פחדכם ומוראכם על כולם. ולא יתיצב איש בפניכם, עד שיבא מלך המשיח. כי כל הגוים כאין נגדו, ואפס ותוהו נחשבו לו. וכל שעליכם

לעשות, הוא רק את רצונו של המקום ברוך הוא. לכן אמרו כולם, תפול עליהם אימתה ופחד וגו', ה' ימלוך לעולם ועד. אמר להם משה, ראיתם את הנסים והנפלאות שעשה לכם ה', אבל יותר ויותר יעשה לכם לימות המשיח בזמן שיעלה גוג ומגוג על ארץ ישראל, ועמו שבעים ואחד אומות, ויעלה לירושלים ארמילוס הרשע ויגיד, פרעה היה שוטה שגזר להרוג רק את הזכרים, וכן בלק ובלעם טפשים היו שרצו לקלל את ישראל, כי האל מברכם. והמן היה משוגע, לכן הפסיד. אבל אני אעלה ללחום עם פטרונם תחלה כביכול, ואחר כך אהרגם. שנאמר (תהלים ב, ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. מיד הקדוש ברוך הוא מוריד עליו אבני אלגביש, הגנוזות ברקיע.

וארמילוס הוא עז פנים מאד, ואלו הן סימניו: קרח, עינו אחת קטנה והאחת גדולה מאד. ימינו טפה, ושמאלו שתי אמות וחצי. צרעת לו במצחו. אוזנו הימנית סתומה, והאחרת פתוחה. ואדם המדבר טובה לו, לא שומע. והמדבר רע לו, הוא שומע. והוא יהרוג את משיח בן יוסף, ויסית הרבה את בני האדם וישמעו לו, ויהיו חופשים מדת התורה. (מעשה הגדולים, אבידני, ח"ב, כאן, עמ' רמ"ו).

"תבאמו ותטעמו" (טו, יז)

רצה ה' לעשותם כמלאכים ולהוריד את המקדש מן השמים

כשעם ישראל יצאו מארץ מצרים, רצה הקדוש ברוך הוא לעשותם כמו המלאכים, ולבנות בית המקדש ולהורידו מן השמים. וכיון שהרגיזו לפניו במדבר, מתו, והניח את בניהם להיכנס לארץ, וכן שיבנה בית המקדש בידי אדם. (מוסר חכמים השלם ח"ב עמ' קס"ז).

"מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני בוננו ידך" (טו, יז)

בזכות שם אדנו"ת נבנה המקדש

בית המקדש נקרא גם שם אדנות (אדני), לפי שהוא הבית ששם המיוחד שם הוי"ה שוכן בתוכו כי שם הוי"ה שהוא נכתב ואינו נקרא, משתכן בשם אדנות, דהיינו שם אדנו"ת היכל ובית לשם הוי"ה, ולכן כשקוראים את שם הוי"ה, מבטאים אדנות כי שם ביתו, ולפי שהשם יתברך קידש את הר המוריה והיה חלקו של שם אדנות, לפיכך נבנה בו בית המקדש. וסימנך (בפסוקנו) מקדש אדני כוננו ידך. וכן אמר דניאל (דניאל ט, יז) והאר פניך על מקדשך השמם, למען אדני". (מוסר חכמים השלם ח"ב עמ' קס"ח).

"ה' ימלך לעולם ועד" (טו, יח)

מלכות לעולמי עד

במדרש שכל טוב (כאן) רבי יוסי הגלילי אומר, אילו אמרו ישראל על הים ה' מלך עולם ועד, לא היתה אומה ולשון שולטת עליהם לעולם. אלא אמרו רק ה' ימלוך לעולם ועד, שפירושו לעתיד לבא. ואילו את הפסוק "ה' מלך עולם ועד" (תהלים י, טו) מלאכי השרת אמרוהו.

"ותקח מרים הנביאה אֶחָת אֶהָרֶן אֶת הַתָּף בְּיָדָהּ" (טו, כ)

מרים משה אהרן וחור הכניעו את הקלי'

"התף" הוא סופי תיבות [שלא כסדרם], משחית אף חימה, מכאן יש רמז למה שמרים הנביאה הכניעה את הקליפות הנקראות משחית אף וחמה. ובאמת שאף משה אהרן וחור הכניעום, שהרי הראשי תיבות של שמות הקליפות הנזכרות הם משחית אף וחמה, שהם גם ראשי תיבות שמות אלו הצדיקים שהכניעום, משה אהרן חור. וזה נרמז בפסוק במלחמת עמלק (שמות יז, י) ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק, "ומשה אהרן וחור" עלו "ראש" הגבעה, היינו ששלושתם הכניעו את "ראש" הקליפה.

והנה אמצע האותיות של "משחית חמה" הם אותיות "משיח", והטעם לכך הוא שלפי שלעתיד לבא ימתיק הקדוש ברוך הוא את האותיות האמצעיות של הקליפות הנזכרות, ויבא "משיח". וזה נרמז בכתוב (ירמיה ל, יד) כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך, שהרפואה תעלה מתוך הקליפות ומתוך מכותיך ארפאך, היינו מתוך תיבות "משחית אף חמה", יעלו האותיות משיח.

וכן יש להוסיף שכל זה נרמז בפסוק (בראשית ג, ט"ז) הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, וסמך ליה ואל האשה אמר. שהנשים הצדקניות מכניעות את סופי תיבות הת"ף חמה משחית אף, ואילו הצדיקים הנזכרים מכניעים את ראשי תיבות מא"ח משחית אף חמה.

"ותקח מרים הנביאה אֶחָת אֶהָרֶן אֶת הַתָּף בְּיָדָהּ" (טו, כ)

כיצד הנשים שרו, הרי קול באשה ערוה?

צריך להבין, איך מרים הנביאה היתה שרה, ועוד אומרת לכולם לשיר, וכמו שנאמר ותצאן כל הנשים אחריה בתפים ובמחולות, ותען להם מרים שירו לה' וכו', הרי אמרו רבותינו ז"ל (ברכות כד. שו"ע או"ח סי' עה סעי' ג ואה"ע סי' כא סעי' א) קול באשה ערוה?

יש מפרשים (תפארת יהונתן אייבשיץ כאן ובפרדס יוסף) שבעבור כך לקחה את התוף בידה, כדי שעל ידי שמיעת קול התוף לא ישמע קולה.

ויש שביארו (הרב חיד"א במראית העין מסכת מידות פ"א מ"א), שיש ת"ף מחנות פלונית המכשילים ומחטיאים את האדם, ומרים הכניעה את ת"ף מחנותיהם. וזה מה שנאמר, ותקח מרים הנביאה את ה"תף", בגימטריא לילי"ת, שהיא היצר הרע, ומרים הכניעה תחת ידה. וכיון שפלונית נכנעה תחת ידה של מרים, שוב לא היה לה את הכח להחטיא את הזכים, ובאותה שעה לא היה שייך האיסור קול באשה ערוה. וכן עשו כל הנשים, שיצאו אחריה בתופים וגם הם הכניעו, והתישו כוחם, וזהו ותקח מרים הנביאה אחות סופי תיבות "תמחה", שמחתה את שם מן העולם.

"וְתִקַּח מְרִימֵ הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אֶהֱרָן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ" (טו, כ)

מדוע דוקא תוף

בפסוקים כאן נאמר שמרים לקחה את התוף ושרה לה'. וצריך להבין מדוע לקחה אותה הצדקת דווקא תוף בכדי להלל עמו לה', ולא לקחה שאר כלי זמר, שקולם ערב יותר, כדוגמת כינור עוגב או חליל?

ונראה לומר שמכיון שאופן הוצאת קול הנגינה מהתוף הוא על ידי הכאה, כשמכים בו בחזקה, ואז יוצא ממנו קול שירה וזמרה בנעימה. וכיוצא בזה באה מרים הנביאה ללמדנו ארחות חיים, שנדע שממקום ההכאה, זה ממקום ההסתרה, ודוקא משם נשמעת שירת האמונה, באופן שהאדם [המוכה] יאמין שהכל הגיע לטובתו השלימה. ונמצא שהשירה הזו חשובה לאין ערוך אצל אבינו שבשמים.

"וְתִקַּח מְרִימֵ הַנְּבִיאָה וכו' וְתַעֲנֶן לָהֶם מְרִימֵ שִׁירוֹ לֵה' כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרָכְבוּ רָמָה בָּיִם" (טו, כ-כא)

מרים הנביאה ענתה לנשים שיש להן חלק בתורת בעליהן

בשירת הים נאמר (שמות טו, כ), ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. ותען להם מרים, שירו לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים. ושואלים המפרשים, היכן מצינו ששאלו את מרים, עד שהיא הוצרכה להשיב תשובה, וכמו שכתוב, "ותען להם מרים"? וכן מדוע מרים אומרת להם שישירו דווקא את הפסוק "כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים", ולא פסוק אחר?

ומבארים המפרשים, שהנשים הצדקניות היו עצובות בקריעת ים סוף ולא רצו לשיר, מפני שאמרו, הלא תכלית יציאת מצרים היא קבלת התורה, ואילו אנחנו הנשים לא נצטוונו על העיסוק תורה ולהתענג בה, ואם כן מדוע יש לנו לשיר? על טענתם ענתה להם מרים, שירו לה' וכו' סוס ורוכבו רמה בים. כי בקריעת ים סוף בא הקדוש ברוך הוא למצרי ואמר לו, מדוע רדפת אחרי בני? משיב לו לתומו, אני רק ישבתי על הסוס והוא שהביא אותי הלום. אומר ה' לסוס, מדוע רדפת אחרי בני? אומר הסוס, לא אני הוא האשם, כי אם המצרי, הוא שהנהיג אותי לכאן. מה עשה הקדוש ברוך הוא, מושיב את המצרי על הסוס, ודן את שניהם יחד. וכמשל הידוע עם החיגר והסומא... ולכך נאמר "סוס ורוכבו רמה בים", שדן אותם יחדיו. אמרה להם מרים, לסוסתי ברכבי פרעה דמיתוך רעיתי, הרי הבעל אינו יכול ללמוד תורה ללא העזרה של אשתו המבשלת ומנקה ומטפלת בילדים ועושה את כל ענייני העולם הזה. אם כן נלמד מדינו של הסוס, כשם שהוא נענש על שהביא את המצרי הרוכב, ונענש באותו עונש שנענש המצרי, כן גם כאן לאידך גיסא, האשה תקבל את אותו השכר שיקבל בעלה על לימוד התורה שלו, כיון שבלעדיה לא יוכל עשות זאת. ובפרט שהדברים באים בתורת קל וחומר, הן מרובה מדה טובה ממדת פורענות פי חמש מאות. וזה שאמרה להם מרים, שירו לה', כי לא נגרע חלקכם בתורה, והראיה לכך "סוס ורוכבו רמה בים" שדן אותם לחובה יחדיו, ואף אתכם ידן לזכות יחדיו.

"ותען להם מרים" (טו, כא)

מרים אמרה לנשים לכוין שירתם לפרצוף עתיק

"ותען להם מרים", לא לנשים אמרה, אלא למשה ובני ישראל, וליכא קפידא בכל גוונא, כי יצר הרע בההוא עלמא ליכא. ועוד מרים הנביאה היא לבדה אומרת כך, ושאר עלמות תופפות לא משוררות, שאין להם רשות לכוין דעתם לעתיקא. עד כאן.

ואפשר לפרש את דבריו, ותען להם מרים, היינו לאותם המלאכים שהיו אחרי אותם נשים צדקניות, לאלה אמרה מרים שיכוונו שירתם לעתיקא (קדישא) דבריאה. וכמו שאמרו בזוה"ק (פ' בשלח דף מ"ח ע"א) שאמר הקב"ה למשה "מה תצעק אלי דהא כלהו באתר דא קיימי ועל דא ויסעו ינטלון מן דא דלאו עדנא הוא, אלא בעתיקא תליא מלתא". עכ"ל. (מוסר חכמים השלם ח"ב עמ' קס"ח בקצרה)